

Manca Šetinc Vernik in Boštjan Vernik Šetinc¹

RECIMO NE DISKRIMINACIJI V ŠOLI

(vodič za preprečevanje in odpravljanje diskriminacije za starše, učitelje ter druge delavce v vzgoji in izobraževanju)

Svet je zelo raznolik. Ta raznolikost človeka venomer preseneča in navduši, vendar ga zaradi njegovega abstraktnega mišljenja tudi sili k posploševanju in kategoriziranju. S tem samim po sebi ni nič narobe, vendar pa je ta lastnost hkrati ena od gonilnih sil za nastanek diskriminacije. Zaradi diskriminacije² se ljudje do nekaterih drugih ljudi z določenimi lastnostmi obnašajo drugače kot do ostalih. Ljudi se pri diskriminaciji **obravnavajo slabše od drugih le zaradi določene osebne okoliščine** (npr. spola, starosti, rase, etničnega porekla, invalidnosti, spolne usmerjenosti, verskega prepričanja itn.). Tako ravnanje te ljudi ovira ali prikrajšuje za različne pravice ter vsakodnevne priložnosti. Pri diskriminatornem ravnanju gre lahko za konkretna dejanja (odločitve, izjave, odklonitve ipd.) ali pa za opustitev določenih dejanj (neukrepanje glede zaščite, spregleda se nekoga glede ugodnosti, npr. ne napreduje na delovnem mestu, se ga ne spodbuja ipd.).

Diskriminacija je zanimiv fenomen. Nekako je »razvpita« in vzbuja zanimanje vsakogar.³ Zelo hitro se lahko poistovetimo s tem, da nas nekdo diskriminira in mu to tudi očitamo, hkrati pa – in to je eden od paradoksov – diskriminacijo zelo površno razumemo in tudi bežimo od nje in njenega razumevanja. Pogosto jo spregledamo nehote, čeprav se nam dogaja pred nosom. Včasih si težko priznamo, da se nam »je zgodila« v našem okolju, tudi v šoli. Saj gre vendar za nekaj prepovedanega, nekaj, kar takoj vzbudi slabe občutke in je bilo v ozadju največjih zgodovinskih strahot (suženjstvo, apartheid, genocid, verske vojne). Diskriminacija je hkrati zelo zapletena tema, o njej in ob njej se pogosto, celo praviloma močno krešejo povsem diametralno nasprotujoča si stališča. Če samo pomislimo na diskriminacijo zaradi verskih ali političnih prepričanj, odnos do Romov, gejev, lezbijk in transseksualnih oseb: koliko kontroverznih tem, koliko različnih stališč in koliko vrednostnih sodb ter najrazličnejših čustev je vpetih v teh temah! Ali je na primer diskriminatorno do verskih skupnosti, če se v šoli načenja temo o istospolni usmerjenosti, o ateizmu, o spolni vzgoji? Ali je diskriminacija, če učenki ali dijakinji v šoli prepovemo nositi ruto, čeprav je muslimanka? Ali je prav, da fante bolj usmerjamo v fiziko in matematiko, deklice pa bolj v družboslovne vede? Ali lahko toleriramo medsebojno zmerjanje otrok s cigani, pedri, čefurji?

Diskriminacijo prepoveduje cela vrsta mednarodnih pogodb. K temu, da jo bomo odpravili, se zavezuje ves svet tudi z različnimi deklarativnimi političnimi izjavami. V praksi pa se stvari premikajo na boljše izredno počasi, prav po polžje. Enakost in enakopravnost sta vrednoti, ki ju zlahka sprejmemo, razumemo pa ju zelo različno. Razkorak med tem, kaj je zapovedano in s čim se, kljub pravu, vsakodnevno srečujemo, je velik. Diskriminacija je trdovraten problem, ki ima pogosto vse **značilnosti začaranega kroga**, iz katerega je zelo težko izstopiti.

S tem prispevkom želiva predvsem poskusiti odstraniti nesporazume in vsaj malo približati razumevanje diskriminacije. Avtorja skušava prikazati, v čem in zakaj je ta tema tako zelo in še posebej pomembna prav v kontekstu vzgoje in izobraževanja oziroma šolskega vsakdana. Ta tema vrtec, šolo ali gimnazijo zadeva tako navznoter (npr. v razmerjih med zaposlenimi, v kontekstu vsebine in poteka izobraževalnega procesa in odnosov z in med učenci,) kot tudi navzven (ko se sodeluje s starši, ko se zaposluje osebje ipd.). Vzgojno izobraževalne ustanove otroke poleg družine gotovo najbolj odločilno vpljujejo in pripravljajo na odgovorno življenje v družbi. Diskriminacija lahko zaznamuje res vsakogar, v vseh življenjskih obdobjih. Tudi v šoli se dogaja, zato se z njo soočamo vsi in to že kot otroci. Udeležba v osnovnošolskem procesu ni le pravica, ampak je splošna dolžnost. Pravica do izobraževanja ni pomembna le sama zase. Posebej danes, v družbi znanja, je ena od temeljnih predpostavk za uživanje cele vrste drugih pravic. Kot opozarja Kishore Singh, posebni poročevalec Organizacije združenih narodov (OZN) za pravico do izobrazbe (OZN 2011, 4–16), ta pravica še dandanes ni popolnoma dosegljiva in dostopna mnogim ljudem po vsem svetu, predvsem zaradi fizičnih, finančnih ter jezikovnih in kulturnih ovir. Ena od pomembnih ovir pri uživanju te pravice je lahko prav diskriminacija.

Avtorja skušava prispevati k zavedanju, **zakaj diskriminacija nastaja in zakaj je tako trdovratna**, predvsem pa k skupnem razumevanju odgovornosti za njeno preprečevanje in, če se že pojavi, za njeno odpravljanje. To je vsebina prvega dela tega prispevka. V drugem delu najprej strneva vsebino najpomembnejših določb mednarodnih in domačih pravnih aktov in zavez o pravici do izobrazbe brez diskriminacije, zatem pa v bolj praktičnem delu skušava predstaviti nekaj **uporabnih informacij ob posameznih življenjskih situacijah v šolskem prostoru**, ki »dišijo po diskriminaciji« in bi bile morda lahko v pomoč v praksi tako učiteljem, staršem, psihologom, socialnim delavcem, ravnateljem. Dajeva tudi nekaj idej približevanje te teme otrokom in njihovim staršem.

V tem prispevku torej ne obravnavava le s kršitev prepovedi diskriminacije oziroma zapovedi enakega obravnavanja, ampak vsaj malo tudi nadgradnjo teh prizadevanj: enake možnosti, spodbujanje enakosti in vključenosti. Opozarjava tudi na potrebo po prilagajanju družbeni raznolikosti. To, kar si želiva, je, da bi si v slovenskih šolah zares učinkovito prizadevali, da se učencem daje vse ključne informacije o človekovih pravicah, s človekovimi pravicami in za človekove pravice. Da se uči in vzgaja o tem in vsem drugem brez vsakega razlikovanja. Da bi v šoli aktivno preprečevali diskriminacijo in spodbujali medsebojno strpnost in spoštovanje, otroke pa usposobili za odgovorno življenje. Prav ravnanje šolskih oblasti mora, tudi zaradi zasledovanja največje koristi otrok, izkazovati posebej veliko občutljivost in odgovornost za ta vprašanja in predstavljati jasen in nedvoumen družbeni zgled.

Preprečevanje in odpravljanje diskriminacije ni le stvar odgovornosti države in šolskih oblasti, občin in posameznih javnih zavodov ter zaposlenih v njem. Uspeh pri tem je, kot bova skušala prikazati v nadaljevanju, v zelo veliki meri odvisen od iskrenega medsebojnega sodelovanja ter zaupanja vseh in vsakogar. Zato upava, da bo ta prispevek morda prišel v roke tudi kakemu staršu in drugim, npr. nevladnim organizacijam, ki se posebej posvečajo varstvu koristi otrok. Najin namen ni, da bi dajala neke dokončne odgovore na vsa vprašanja, upava pa, da bova morda spodbudila radovednost in nadaljnjo razpravo.

I. DEL

ZAKAJ JE POMEMBNO SKUPNO RAZUMEVANJE DISKRIMINACIJE?

Kot na to posebej vztrajno opozarja Zagovornik načela enakosti (2010, 2011), sta diskriminacija in molk o njej zelo škodljiva. Diskriminacija ovira, otežuje in izključuje številne ljudi pri učinkovitem uživanju njihovih najrazličnejših pravic in interesov, pri njihovih vsakdanjih dejavnostih in življenjskih priložnostih. To ima številne zelo hude posledice, tako psihološke, zdravstvene kot tudi povsem materialne, pogosto pa močno bremeni tudi njihove družinske člane. Diskriminacija tudi kršitelje, npr. podjetja in institucije ter širšo družbo, **prikrajšuje za številne koristi**, saj v njih hromi ustvarjalnost, konkurenčnost in zaradi neizkoriščenosti vseh človeških potencialov zmanjšuje uspešnost in zavrača razvojne priložnosti. Pomeni stalno grožnjo družbeni povezanosti in lahko ustvarja resne konflikte. Torej ni le problem posameznih odrinjenih skupin, ampak **je skupen družbeni problem**. Dotika se prav vseh in vsakogar.

Diskriminacija je skupen družbeni problem.

Ne »dogaja se« le pripadnikom manjšin, Romom, osebam z invalidnostmi, nosečim ženskam... V takšnem ali drugačnem kontekstu se lahko zgodi zares komurkoli. Preprečevanje diskriminacije tudi ni le odgovornost države in javnih oblasti. Prav vsakdo ima lahko tudi pomembno vlogo in odgovornost pri tem, da se diskriminacija pojavi. Lahko je tudi neposredno odgovoren zanjo. Ali pa nosi »le« odgovornost za to, da se še naprej dogaja. Jo vzdržuje, je ne prepreči, ne prepreči njenih posledic. Ali pa le prispeva, da se kršitve ne ugotovijo. Vsakdo je lahko delček začaranega kroga, ki jo poganja in vzdržuje. Zato je prav, da se vsakdo sooča s temi vprašanji. Ali smo lahko zadovoljni s tem, kako je v vsakdanjem življenju poskrbljeno za varstvo pred diskriminacijo in za njeno preprečevanje? In če ne, zakaj je tako, kaj bi lahko naredili, kaj smo sposobni in kaj dolžni storiti, da bi lahko postali bolj vključujoča družba? Takšna, ki vsakomur jamči, da je lahko to,

Diskriminacija se lahko zgodi komurkoli.

kar je, in da, ob polnem priznanju in spoštovanju njegovega dostojanstva, izvršuje vse svoje pravice in dolžnosti ter uživa življenjske priložnosti. Da razvija svoje sposobnosti in talente in se samouresničuje.

Diskriminacija je **socialno zlo**, ki najpogosteje deluje na povsem nezavedni ravni zaradi učinka zakoreninjenih stereotipov in predsodkov. Zato se je premalo zavedamo. Vsaj tako škodljivo pa je, če se je sicer zavedamo, pa kljub temu storimo le malo ali sploh nič, da bi se stanje izboljšalo: da bi Slovenija postala bolj vključujoča in pravičnejša družba. Vsi smo v istem čolnu, zato ne smemo pristati na prakse, ki pomenijo razdvajanje!⁴

Diskriminacija je **prepovedana s pravom**. Prav zato ne gre za vprašanja lepega obnašanja, socialnega čuta, kaj šele milosti. Gre za temeljna vprašanja varstva človekovih pravic, ki zadevajo najrazličnejše človekove dejavnosti. Do diskriminacije prihaja praktično **povsod**, glede uživanja najrazličnejših pravic in obveznosti in pravnih interesov: tako v javni sferi – zaradi delovanja organov oblasti pri njihovem odločanju in

*Diskriminacija je
prepovedana s
pravom.*

poslovanju (država, občine, šole, skladi, agencije, javna podjetja...), kot tudi v zasebni sferi - ob ravnanju pravnih oseb (podjetja, ustanove, društva...), samostojnih podjetnikov in tudi vas. Celó v družinah se dogaja. Ključno je le, da gre za neko področje družbenega življenja, ki je urejeno s pravom. Ne obstaja na primer pravica, da bi me nekdo povabil na rojstni dan, bil moj prijatelj, se poročil z mano, zato je tukaj kakršnokoli razlikovanje, tudi tako, ki temelji na osebnih okoliščinah, pač dopustno.

Mednarodno pravo določa le temeljni okvir za to, kaj je prepovedano, marsikaj pa je pri obsegu teh prepovedi nato prepuščeno posameznim državam. V Sloveniji je diskriminacija prepovedana na najrazličnejših področjih. Za ponazoritev so naštetá nekatera najbolj ključna:

- zaposlovanje (tudi glede posredovanje dela, pomoč pri iskanju zaposlitve...);
- različne oblike dela in delovna razmerja (plača, delovne razmere, napredovanje, izobraževanje, dopust, izguba zaposlitve; tudi študentsko delo, samozaposlitev...);
- včlanjevanje v sindikate, zbornice, poklicna in druga društva...;
- socialna zaščita (socialne pomoči in druge storitve); zdravstveno in invalidsko varstvo (zdravstvene storitve, zavarovanje, podporni ukrepi, zaposlitvena rehabilitacija...);
- socialne ugodnosti (olajšave, dodatki...);
- vzgoja in izobraževanje na vseh ravneh;
- dostop do dobrin in storitev in preskrba z njimi - tako javne storitve (npr. komunalne, upravne storitve, kultura...), kot tudi drugo blago in storitve na trgu (trgovine, banke, gostinski lokali, gledališča, kinematografi, športni objekti, kultura...);
- stanovanja (najem, nakup nepremičnin...).

Kot rečeno pride do diskriminacije ob slabšem obravnavanju ljudi zaradi najrazličnejših **osebnih okoliščin**. To slednje so lahko (seznam le-teh ni izčrpen!) spol, narodnost, rasa, etnično poreklo, barva kože, jezik, versko ali drugo (npr. politično, agnostično) prepričanje, invalidnost, starost, spolna usmerjenost, spolna identiteta, družbeni ali gmotni položaj, državljanstvo, starševstvo ali drug družinski status (poročen, samski), članstvo v sindikatu (politični stranki ...), izobrazba, zdravstveno stanje ... Te lastnosti opozarjajo na družbeno pestrost. Kako različni smo si in hkrati tako podobni! Vsakdo ima najrazličnejše osebne okoliščine. Starost ima vsakdo, lahko označuje mladost ali priletnost, spolna usmerjenost je prav tako lastnost vsakogar, lahko je heteroseksualna, biseksualna ali homoseksualna, versko prepričanje imamo lahko zelo različno, ali pa ga sploh nimamo oziroma se do tega ne želimo opredeljevati. Ene so očitne, druge bolj ali manj skrite. Za diskriminacijo je dovolj, da taka značilnost (ali njena odsotnost) postane pomemben oziroma odločilen razlog za slabše ravnanje s posameznikom. To praviloma ni upravičeno, pa tudi ponižujoče je. Nekatere od teh lastnosti oziroma osebnih okoliščin so prirojene (barva kože), nekatere pridobljene (npr. družinski status), nekatere pa so tudi stvar svobodne odločitve (npr. politično prepričanje). Pogosto se jih ne moremo znebiti, se jih ne želimo znebiti (saj so vendar del naše identitete!), spet druge pa se nam preprosto lahko zgodijo (npr. invalidnost po nesreči).

Posamezna osebna lastnost, značilnost, status le malo pove o nekem človeku kot celoviti osebi. Le kako lahko v svojem sosеду ne vidiš osebe z imenom in priimkom, ampak zaznavaš le njegovo etnično poreklo? Le kaj o nekem pove količina kožnega barvila? In kaj dejstvo, da nekdo drugače časti Boga kot ti, ali da ga ne časti? Da so bili tvoji starši rojeni v drugi državi in doma govorite drug jezik? Ali s kom greš spat? Da slabše slišiš? Pa vendar te ob diskriminaciji zaznamuje zgolj taka značilnost: zaradi nje si neupravičeno prikrajšan. Včasih tudi za možnost vpisa v vrtec ali šolo po lastni izbiri, za pošten vzgojno izobraževalni proces, s tem pa za možnosti iskanja boljše zaposlitve. Prikrajšan si lahko za tako banalne priložnosti in možnosti, kot je vstop v restavracijo po lastni izbiri. Ali pa so zaradi tega vsi »le« tako nezanosno neobčutljivi za krivice, ki se ti dogajajo. Vse to je lahko res globoko krivično.

Pogosto diskriminatornost neke prakse ni očitna, ampak je zelo skrita. To ne velja le za prikrievanje dokazil o tem, da prihaja do diskriminacije, ampak prav zares sploh ne vemo, da ta obstaja. Niti tisti, ki se jim dogaja, ne! Včasih je tako samoumevna. Če pa razumemo, kako in kje diskriminacija nastaja, kaj vse so vzroki zanjo in kakšne so njene posledice, jo lažje najdemo. Prav je, da jo iščemo in na ta način skušamo preprečiti, da bi prizadela ljudi in postala cokla družbenega napredka. Nič ni samoumevno! Tudi napuh in preveliko zadovoljstvo s samim seboj, vse to je lahko dobra osnova, da tudi diskriminacija »samoumevno« nastaja in ostaja med nami. Zato je tako pomembno, da si kljub zapletenosti teme in različnim pogledom prizadevamo za skupno razumevanje o tem, kaj je diskriminacija.

*Pogosto
diskriminatornost
neke prakse ni
očitna, ampak je
zelo skrita.*

VEČPLASTNOST, VZROKI IN POSLEDICE DISKRIMINACIJE

Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice. Obdarjeni so z razumom in vestjo in bi morali ravnati drug z drugim kakor bratje in sestre.⁵

Dostojanstvo človeka ni le njegova pritiklina, nekaj, kar mu pripada, temveč je njegova *lastnost*.⁶ Pojem človeškega ne zajema le tega, kar človek je, ampak tudi to, kar lahko zavestno šele postane. To gotovo razume vsakdo, ki z vzgojo in izobraževanjem pomaga oblikovati in razvijati male ljudi. Zato je spoštovanje enakosti in človekovega dostojanstva tesno povezano s svobodo razvoja njegove osebnosti. Vsakdo ima pravico iskati svojo srečo v življenju, ne glede na to, od kod prihaja, kdo so njegovi straši, kakšne barve je njegova koža, v koga verjame, koga ima rad, kako govori ipd. Diskriminacija vselej učinkuje kot **zapostavljanje,**

Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice.

Diskriminacija pomeni neposredno kršitev človekovega dostojanstva in zanika žrtvi njeno človeško vrednost.

poniževanje in podrejanje. Pomeni neposredno kršitev človekovega dostojanstva in zanika žrtvi njeno človeško vrednost.⁷ Zato tudi zavzemanje za neenakopravnost, spodbujanje in odobravanje diskriminacije v temelju nasprotujejo spoštovanju polnega človekovega dostojanstva.

Pri diskriminaciji gre za **izkazovanje premoči** nad njenimi žrtvami. To pojasnjuje, zakaj se ji je mnogokrat tako **zelo težko upreti**. Stvar še bolj zapleta dejstvo, da diskriminacijo najpogosteje (vendar seveda ne vedno!) povzroča **nezavedno in nenamerno ravnanje**, ki izhaja iz na videz povsem neproblematičnih družbenih pravil, meril ali vzorcev vedenja. Zelo pogosto, celo praviloma je diskriminacija **posledica neznanja, malomarnosti in celo gole brezbržnosti** ljudi. »Samoumevna« predpostavka, da za uveljavljanje neke pravice ali sodelovanje pri neki dejavnosti nekdo (dobro) vidi, da dobro zna slovenski jezik, da je zdrav, vse to lahko pomeni pot v diskriminacijo. Zato je odgovornost za obveščenenost o tem, kaj je prav in kaj narobe, tako pomembna. Potrebna je tudi občutljivost (senzibilnost) na ta vprašanja, kjer lahko zelo pomaga tudi sposobnost empatije. Diskriminatorna ravnanja so prepovedana ne glede na to, ali so povzročena namerno ali nenamerno! Zato včasih tudi dobri nameni vodijo v kršitve. Kot rečeno so prav nevednost in premajhna previdnost najpogostejši razlogi za to, da pride do diskriminacije.

Diskriminatorna ravnanja so prepovedana ne glede na to, ali so povzročena namerno ali nenamerno!

V splošnem prepoved diskriminacije zavezuje, da se **enake življenjske situacije oseb obravnava enako, različne pa različno**. Kršitev pomeni različna obravnava enakih dejanskih situacij (npr. da nekomu ne bi priznali neke pravice, ki sicer pripada vsem, le zato, ker je slep). Kršitev pa lahko nastane tudi ob pavšalno enaki obravnavi vseh: če se opusti drugačno obravnavanje neke skupine oseb (npr. slepih, Romov, bolnih), ki je v znatno drugačnem dejanskem položaju (kot videči, tisti, ki ob vstopu v šolo obvladajo slovenski jezik, so zdravi) in je zato ta skupina prekomerno prizadeta. Diskriminacija je lahko podana npr. tako zaradi domnevnega slabega zdravstvenega stanja ali invalidnosti (prizadeti pa je zdrav, brez invalidnosti) kot v primeru, da se nekoga, ki je bolan ali z invalidnostmi obravnava tako, kot da bi bil zdrav ali brez invalidnosti. **Diskriminacije ne povzročajo samo dejanja, ampak tudi ne-dejanja oziroma opustitve**. Zveni zapleteno? Saj tudi je!

Vzemimo samo nekaj primerov diskriminacije, ki se lahko nanašajo na osebo, ki je slepa. Diskriminatorno je, če se slepemu učitelju ne pusti, da bi bil v vsem enakopraven z drugimi kolegi, npr. da bi opravljal tudi prav vse svoje dolžnosti, npr. v zbornici pisal zapisnike učiteljskega zbora, vodil otroke na izlet, kaj šele, če se ga zaradi slepote odpusti. To je primer neposredne diskriminacije. Za diskriminacijo je mogoče tudi označiti prepoved vstopa slepi osebi s psom vodičem v gostinski lokal. Prepoved vstopa živalim morda res lahko velja za vse enako, vendar dejansko učinkuje tudi kot prepoved vstopa za tiste slepe osebe same, ki pse vodiče uporabljajo kot svoje nadomestne oči. To je primer t.i. posredne diskriminacije slepih. Diskriminacijo predstavlja tudi smešenje in poniževanje otroka v šoli s strani njegovih sošolcev, češ, da je njegova mama slepa. Zlasti, če učitelji za to vedo, pa nič ne ukrenejo. To je primer nadlegovanja zaradi invalidnosti (pa čeprav invalidnosti nima sam otrok, ampak njegova mama). Da o vseh tistih »špeglarjih«, ki jih vrstniki tako radi zbadajo, sploh ne govorimo. Diskriminacijo lahko predstavlja tudi golo navodilo za zgoraj opisana ravnanja. Celó če jih tisti, ki mu je navodilo namenjeno, sploh ne upošteva, gre za diskriminacijo. Podrobneje posamezne oblike diskriminacije predstavlja v posebnem poglavju.

Diskriminacija žal ni samo posamičen fenomen oziroma kršitev neke konkretne pravice konkretni osebi, temveč je lahko tudi strukturna. Strukturna diskriminacija je

Strukturna diskriminacija se odraža v značilnih vedenjskih praksah, ki so vseprisotne (od predsodkov in stereotipov do različnih oblik izključevanja).

sociološka oznaka za družbeno stanje oziroma diskriminatorne procese, ki v njej potekajo. Taka diskriminacija je pogojena z vedenjskimi praksami, takšnimi, ki so vseprisotne. Ni je torej mogoče pripisati le posameznemu dogodku, določljivemu kršitelju oziroma kršiteljem. Pogosto nastaja šele kot proces večplastnega slabega obravnavanja določene skupine, npr. invalidov. Zazna se jo v postopanju, odnosih ter obnašanju, ki tako skupino ljudi prikrajša oziroma postavlja v podrejen položaj. Običajno se to dogaja skozi (ne)prikrite predsodke, ignoranco, brezbržnost in splošno uveljavljeno stereotipiziranje (na primer starejših ali invalidov kot manj produktivnih na trgu

dela, slabo prilagodljivih, s slabšimi, neaktualnimi znanji ...). Že gola pripadnost tej skupini (npr. invalidom, slepim) lahko pomeni za takšno osebo stalen riziko, da bodo nekateri (npr. delodajalci, učitelji, vrstniki) ravnali v skladu s stereotipi in predsodki. Od tod trditve, da so v naši družbi zapostavljene ženske, invalidi, Romi, istospolno usmerjeni, pa čeprav je odkrito znanih tako malo posameznih primerov, ko bi se ljudje uprli in npr. na sodišču dokazali, da gre za kršitev. Seveda niso diskriminirani vsi pripadniki teh skupin. Vendar je treba priznati, da je verjetnost, da morda bodo, velika. Mnogi od njih se z diskriminacijo srečujejo pogosto. Zato se včasih govori tudi o t. i. (za diskriminacijo) ranljivih skupinah. A vrnimo se k vzroku za diskriminacijo.

Kaj je stereotip? To v obravnavanem kontekstu pomeni pripisovanje in posploševanje nekih značilnosti ali lastnosti (navadno slabih!), določenim skupinam oseb, celotnim družbenim skupinam, celo narodom, verskim skupnostim, osebam z določenimi telesnimi značilnostmi ... Stereotip je oznaka, ki se v družbi ustvari s pomočjo neposrednega vira informacij (npr. lastne izkušnje) ali posrednega vira informacij (množični mediji, izkušnje in mnenja drugih) ali obeh virov hkrati. Stereotip pomeni prej skrajno poenostavljeno in na hitrico »posvojeno«, kot pa diferencirano, kompleksno in preverjeno

informacijo, ki bi temeljila na podlagi lastnega premisleka. Zato je stereotip lahko pogosto zelo napačna sugestija, ki v realni situaciji napotuje na napačno reakcijo. Takšna informacija je presenetljivo odporna na spremembe, saj si jo pogosto deli zelo veliko ljudi. Še bolj presenetljivo je, kako zlahka se stereotipi oblikujejo in na novo nastajajo. Ljudje smo vsak dan prisiljeni življenje dojemati hitro in prek posploševanja (razlikovanja, razvrščanja, klasificiranja, tipiziranja, izločanja bistva), tako da stvari postavljamo v »predalčke«. To je bistvena značilnost abstraktnega načina mišljenja in je skrajno uporabno, saj bi se drugače (posebej pa danes v dobi informacijske družbe) ob poplavi informacij zlahka »izgubili«. Stereotip je prav tak miselni »predalček«. Ta vsebuje informacije, ki jih ima človek o določeni

Stereotip

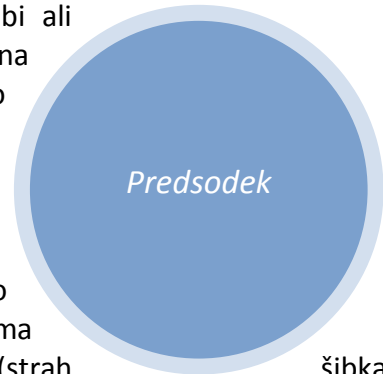

stvari, osebi, temi. Vsakič, ko zaznamo posameznika ali stvari, opazimo neko »bistveno lastnost«, zaradi katere dojemanje tega posameznika oziroma stvari postavimo v pravi »predalček« s podobnimi lastnostmi, teže pa zaznamo na primer njegovo raznolikost in edinstvenost. Najprej torej opazimo, da pred nami stoji nekdo, ki je npr. slep, bolan, begunec, Rominja, nekdo, ki je bil »očitno« rojen v drugi državi ali vsaj staršem, ki niso slovenskega porekla. Za vsako od teh skupin oseb zlahka najdemo zlasti negativne stereotipe. Tle ponavadi kradejo, oni ne znajo delat, prvi so leni, drugi so slabi vozniki ... Vse to je dobra popotnica za vrsto predsodkov.

Predsodek je običajno (prav tako) negativna oznaka o osebi ali pripadniku družbene skupine, ali o neki praksi, ki jo ta skupina izvaja. Predsodek je hkrati vrednostna sodba. Tudi ta običajno spet ni upravičena, argumentirana in preverjena. Je vnaprejšnje posplošeno mnenje (pred-sodek – vnaprejšnja sodba), ki ne temelji na objektivnih dejstvih. Način nastanka predsodkov je močno podoben kot pri stereotipih, le da ima še bolj poudarjen vrednostni moment nekega posameznika. Zato je predsodek v največji meri po svojem bistvu iracionalno oziroma

čustveno pogojen. Nastane lahko zaradi številnih dejavnikov (strah, samopodoba, ogroženost...). Predsodki se lahko izražajo skozi vsakdanji govor, fraze, šale, zgodovinske in »urbane« mite, zgodbe, dvoumnosti ... Kar pomislimo na zgodbe o večvrednosti »bele rase«, o strahu pred tatinskimi Romi in nevarnih muslimanskih teroristih, o ogroženosti slovenskega naroda zaradi priseljevanja, ali zato, ker bi še komu priznali, da živi v družini! Predsodke najdemo povsod: ob domačem ognjišču in v šoli, v javnem govoru, v medijih, filmih, popularni kulturi, v pravnem diskurzu, v političnih, državnih institucijah, tudi v znanosti in visoki kulturi. Ker so povsod, se medsebojno krepijo in potrjujejo. Če ne verjameš, pa vprašaj tega in tega, pa poglej, kaj o tem piše na internetu, kaj je o tem rekel ta ali oni mnenjski voditelj! Ker so pogosto vsebinsko tako zgrešeni, velikokrat povedo več o tistem, ki jih ima, kot o tistem, ki naj bi ga označevali.

Predsodki lahko zelo hitro postanejo družbeno vezivo za iskanje somišljenikov (včasih imajo tudi motivacijski element – saj vendar združujejo), zato se lahko širijo kot »virusi« in lahko dobijo epidemične razsežnosti. Pogosto so nekakšno orodje pred nečem tujim, neznanim, domnevno nevarnim oziroma nečem, za kar je molče »splošno sprejeto«, da terja socialno distanco. Tedaj obstaja velika nevarnost, da se predsodki spremenijo v orodje oziroma da ljudje ravnaajo na podlagi predsodkov. Nekritično upoštevanje predsodkov in stereotipov kot »napotil« lahko vodi v diskriminatorno ravnanje ali pa »le« prepuščanje teh odrinjenih skupin njihovi »usodi«.

Lepa ilustracija delovanja predsodkov in strukturne diskriminacije je izraz »romska problematika«. Ta se je uveljavil, zlasti tudi v medijih, vendar nikakor ne bi smel biti razumljen kot namig o problematičnosti Romov, kaj šele njena sopomenka. Pa je. Temu se enostavno ni mogoče izogniti, pa čeprav tisti, ki ga uporabljajo, običajno z njim ne želijo nič slabega in le opisujejo družbene razmere, v katerih je zaznati problematiko položaja te etnične skupnosti in različne odzive nanjo. Kot opozarja Varuh človekovih pravic RS (2008, 47), uporaba tega izraza pogosto kaže na težave pri sobivanju, ki izvirajo iz odkritih predsodkov in celo sovražnega odnosa do Romov. Zato se mu velja izogibati. Namesto izraza »romska problematika« se uporablja nevtralniji izraz »romska tematika«.

Predsodki so pogosto stigma tistega, ki se ga držijo. V najslabšem primeru so predsodki celo ideološko pogojeni oziroma načrtno ustvarjeni in vzdrževani. Lahko so celo osnova za izolacijo, segregacijo, preganjanja, izganjanja in agresijo, napoved linča, sovražni govor, za izrabljanje (pre)moči nad drugimi (npr. apartheid kot vzvod za ohranjanje ekonomskih privilegijev, rasizem kot vzvod nacional-socialistične stranke v pred in medvojni Nemčiji ...).

Predsodke imamo vsi. Človek pa svoje lastne predsodke težko prepozna. Še težje sam od sebe spremeni vrednostno stališče ali ga celo odpravi, še posebej, če je družba polna negativnih stereotipov o določeni družbeni skupini, ki naš predsodek »potrjujejo«. Zato je tako pomembno, da smo nanje pozorni in se jih poskušamo zavedati, predvsem pa, da se jim ne pustimo nekritično (iracionalno) voditi. Priznati si moramo, da nam je pri tem vselej dobrodošla pomoč koga drugega. Prizadevanja za odpravo predsodkov so zato najuspešnejša, če so načrtna in usmerjena v dajanje čim več objektivnih informacij, v spremembo stališč (osebnega odnosa do nekega vprašanja) torej v osveščanje, po možnosti pa zlasti tudi v spremembo vedenja. **Predsodek ni isto kot diskriminacija.** Predsodek je miselni proces in sam po sebi ne more in ne sme biti prepovedan (lahko pa je prepovedano njihovo nekritično razširjanje, npr. tako, ki pomeni spodbujanje nestrpnosti). Predsodek ostaja na ravni mnenja, stališča ali vrednostne sodbe. Diskriminacija pa je vselej ravnanje: bodisi aktivno dejanje, ali pa ima obliko opustitve, ki že ima posledice oziroma navzven zaznaven učinek.

Pri osebah z invalidnostjo se tako najpogosteje opazi le njihovo oviranost, ne pa tudi njihovih zmožnosti in sposobnosti. Tako žal ni nenavadna zgodba osebe z univerzitetno izobrazbo ekonomske smeri, ki ni dobila vabila niti na en sam razgovor za službo (kljub več kot 100 prijavam), najbrž le zato, ker je v prijavi iskreno zapisala, da je slepa. Živimo v dobi informatike! V veljavi pa imamo tudi kvotni sistem za zaposlovanje invalidov, ki vsem delodajalcem z več kot 20 zaposlenimi zapoveduje zaposlovanje invalidov. Le zakaj več kot polovica takih delodajalcev v Sloveniji raje plačuje nadomestila v sklad za zaposlovanje invalidov, kot da bi zaposlila kako invalidno osebo in poiskala spodbude, ki bi jim npr. omogočile nakup brajeve vrstice? Se pustijo voditi stereotipom in predsodkom o invalidih? Diši po diskriminatornih praksah?

Sistemska diskriminacija je odraz strukturne, prepoznamo pa lahko iste mehanizme kot pri individualnih kršitvah, vendar na ravni delovanja pravnih pravil in drugih odnosov, ki pa so že institucionalizirani in narekujejo dolžno ravnanje. Denimo ureditev Zakona o pravnem postopku, ki je še pred nekaj leti slepi osebi v sodnem postopku odrekala pravico dostopa do sodnega spisa v brajici. Seveda tudi vabil sodišča niso pošiljala v tej pisavi, češ, da o tem nič ne piše. Ali je slepi res zahteval nekaj več, celo preveč? Kaj pa posredna diskriminacija in dolžnost zagotoviti razumne prilagoditve? Žal je moralo bobu bob reči šele ustavno sodišče, saj sta tako vlada kot državni bor vztrajala, da je ureditev povsem v redu. Očitno tudi najvišji državni organi včasih ne zmorejo, ne znajo ali nočejo prepoznati diskriminacije. Sistemska diskriminacija ni nujno zapisana, lahko je tudi »le« stvar ustaljene prakse. Politične stranke v socialističnem sistemu npr. sploh niso bile prepovedane, pa se niti razmišljati o njih ni smelo. Ovire za legalizacijo romskih naselij so največkrat v pomanjkanju politične volje, vse to pa temelji na nasprotovanju prebivalcev, ki Romov nočejo imeti za sosede. Sistemska diskriminacija pomeni kolektivno nezmožnost zagotoviti enake pravice in življenjske priložnosti za neko družbeno skupino (npr. invalide). Obstaja (in ostaja) le zaradi nepripravljenosti cele organizacije (države, občine, šole) oziroma skupnosti, da bi se s tem dejstvom in njegovimi vzroki odkrito soočila s sprejemom ustreznih politik, lastnim zgledom in z vodenjem (usmerjanjem, odločanjem). Če se škodljivosti takšnih praks ne prizna in če se ne ukrene vse, da bi se takšna oblika diskriminacije in strukturnih ovir odstranila, je mogoče, da postane tako izključevanje del etosa in kulture v družbi. V tem smislu je to rakava družbena bolezen.⁸ Oblikuje se začaran krog, v katerem so vzroki in posledice diskriminacije (npr. revščina, slaba izobrazba, brezposelnost, strah ...) tako prepleteni, da jih ni več mogoče ločevati. Je bila prej kura ali jajce?

Posledice diskriminacije, tudi kadar jo povzročajo zasebniki, imajo izredno daljnosežne in uničujoče posledice za neposredno prizadeto osebo, njene svojce in celotne skupine, ki jim pripadajo. Vse to se mnogokrat podcenjuje, posebej pomen in teža posledic kršitve za samopodobo, samospoštovanje in ugled prizadetega.⁹ Posledice diskriminacije lahko prizadenejo izredno širok krog vnaprej nedoločenega števila oseb. Diskriminacija povzroča socialno izključenost in marginalizacijo teh oseb, njihovih svojcev in celotnih skupin, ki jim pripadajo, in ustvarja začaran krog manjvrednostnih kompleksov, zatajevanja lastne identitete ali (agresivnega) zapiranja v samozadostnost. To ima zelo škodljive posledice za družbo in njen vsestranski, zlasti tudi ekonomski razvoj. Zanikanje resnosti problema, neučinkovito odzivanje na primere kršitev in še posebej vzdrževanje različnih oblik strukturne diskriminacije pomeni stalno grožnjo družbeni povezanosti. Diskriminacija je nesmiselna, saj ne nazadnje pomeni predvsem **neizkoriščenost vseh razpoložljivih človeških virov in njihovih potencialov**. Zato je problem diskriminacije hkrati vselej tudi ekonomski problem neučinkovitega delovanja tržnega gospodarstva, hromi družbeni razvoj in učinkovito sodelovanje. Nujno vodi k makroekonomskim izgubam in potrebi po povečani intervenciji države, tudi s socialnimi transferi in drugimi podpornimi ukrepi. V Veliki Britaniji se na primer ocenjuje, da zgolj posledice strukturne izključenosti starejših (starostne diskriminacije) s trga delovne sile vsako leto stanejo državo 19–31 milijard funtov (izgube možnih vložkov in davkov ter bremena zaradi povečanih socialnih pomoči).¹⁰

*Posledice
diskriminacije*

*Diskriminacija je
tudi ekonomski
problem.*

Šele, ko upoštevamo vso širino prepovedi diskriminacije na številnih podlagah (osebnih okoliščinah), se nam pokaže celovita slika. Strukturno pogojena ogroženost žensk (cca 51% prebivalstva), invalidov (cca 7% prebivalstva), pripadnikov različnih etničnih (cca 20% prebivalstva), verskih in svetovnonazorskih (cca 30% prebivalstva) ter političnih manjšin, tujcev ter posameznih starostnih skupin (da drugih skupin na tem mestu niti ne omenjamo) ob upoštevanju vseh posebnosti na posameznih področjih družbenega življenja (zaposlovanje in delo, izobraževanje, dostop do dobrin in storitev, izvajanje oblasti ...) kaže, da je **žrtev diskriminacije potencialno lahko skoraj vsakdo**. Če zadevo aktualiziramo na problem starostne diskriminacije: po javnomnenjskih raziskavah Eurobarometer Diskriminacija v EU (2009) kar 46% anketiranih meni, da so oziroma da bodo ogroženi zaradi diskriminacije na podlagi starosti, zlasti na trgu dela. Problem zaposlovanja starejših se bo v Sloveniji zaradi demografskih trendov nujno še posebej močno zaostрил, prav tako se zelo zaostruje v pogojih sedanje zaostrene gospodarske krize. Primerjalni podatki npr. kažejo, da je kriza močno udarila zlasti starejše delavce (med njimi posebno ženske) in da se je to zgodilo celo v državah, ki so kljub globalni krizi še vedno obdržale gospodarsko rast. Toda problem starostne diskriminacije na trgu dela je dvorezen: poleg problema zaposlovanja starejših je vse bolj otežen tudi vstop mladih na ta trg. Celó npr. na Švedskem se je kriza

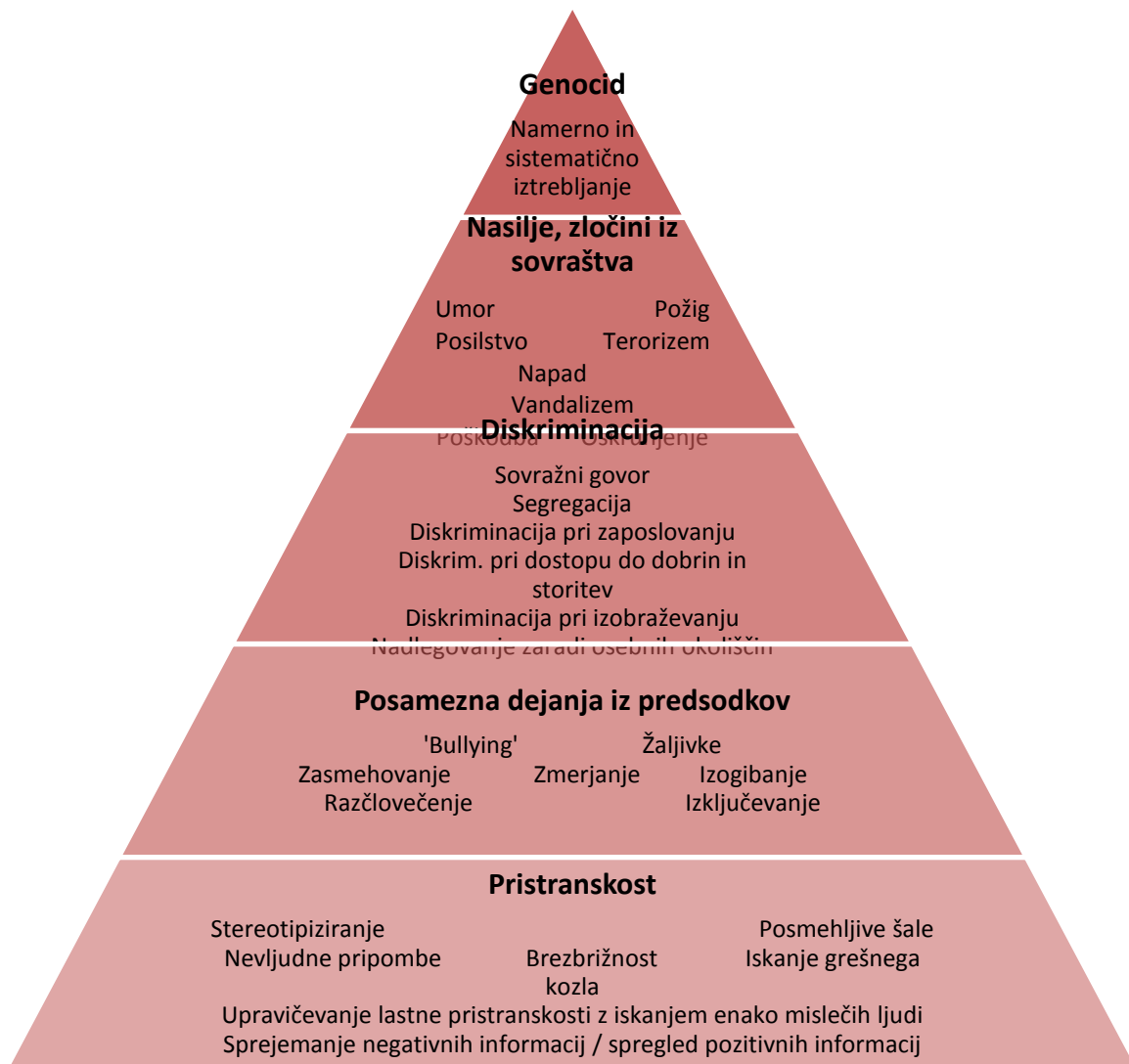

izrazila v strukturnem izrivanju mladih s trga dela (cca 30% brezposelnost). Posebej ogrožene so tudi mlajše ženske v rodni dobi, ki so zaradi potencialne nosečnosti in starševstva so manj zaželeni pri delodajalcih.

Zakaj tako obsežna razprava o tem? Zato, ker je vse tako tesno medsebojno povezano. Nič ne pomaga, če se slepimo, da se kaj takega, kot je vojna med etničnimi skupinami, genocid (ali pa »le« pogrom množice nad neko romsko družino) pri nas ne more zgoditi. Da nas nekaj »ne zanima«, ker se dogaja drugim, je že (vsaj droben) prispevek k vsemu skupaj. Tudi brezbržnost ob nadlegovanju sosedovega otroka lahko prispeva k tako hudim dogodkom. Diskriminacija, torej tisto ravnanje, ki je pravno prepovedano, je le vrh ledene gore. In obratno. Če skušamo ukrepati že takrat, ko gre za »majhne« kršitve ali le zametke simptomov teh vzorcev vedenja, lahko naredimo največ!

*Tisto, kar je
prepovedano s
pravom, je le vrh
ledene gore.*

»Piramida sovraštva«, prirejeno po Anti defamation League, 2005

ODZIVI VSEH VPLETENIH NA DISKRIMINACIJO – ZAČARAN KROG?

Kako se na fenomen diskriminacije odzivajo **prizadeti zaradi diskriminacije**? Zelo defenzivna strategija obnašanja oziroma odziva na diskriminacijo je lahko sindrom »debele kože«, za katerega so značilni umik, nekonfliktnost, nevidnost, podrejanje, marginalizacija, nemoč. Žrtev diskriminatornega obravnavanja se ne želi izpostaviti, zato da se izogne neprijetnostim, kar – zlasti če prihaja do diskriminacije pogosto – postane vzorec vedenja. Zunanjemu pritisku se taka oseba prilagaja na vsakem koraku.

*Sindrom debele
kože*

Pogosto celo sploh ne ve, da je diskriminirana, in se s tem stanjem nekako sprijazni. Takšne tipične situacije so npr. skrivanje istospolne usmerjenosti, verskega ali političnega prepričanja, bolezni (HIV, rak), preimenovanje (da ime ali priimek zveni bolj »slovensko«). Posebej značilne so za tiste situacije, kjer je nesorazmerje moči največje (kastni sistemi, apartheid, suženjstvo...). Prizadete osebe se umaknejo, zato z njihove strani nikoli ni pritožb, pogosto pa niti priznati nočejo, da so sploh prizadeti, da diskriminacija sploh obstaja. Temeljni problem je, da **ni nobenega zaupanja**, da bi v primeru upora sploh kaj dosegli.

Po raziskavi EU o manjšinah in diskriminaciji (EU-MIDIS, 2009) je npr. 82% pripadnikov manjšin in migrantov v državah članicah EU, ki so imeli v zadnjih 12 mesecih izkušnjo z diskriminacijo, izjavilo, da primera kršitve ni prijavilo. Sindrom debele kože? Ni le to. Od prej navedenih jih je kar 23% izrecno izjavilo, da se bojijo povračilnih ukrepov. Diskriminacija je problem, ki se nahaja pod preprogo, tja pa se ga pometa tudi tedaj, ko skuša postati viden. Recimo z maščevalnimi vzorci vedenja, ki doletijo tiste, ki se ji drznejo upreti. O povračilnih ukrepih več na posebnem mestu.

Procesi izolacije, segregacije, marginalizacije torej niso enosmerni, tudi same skupine in skupnosti, ki so prizadete, lahko k temu močno prispevajo (čeprav to ne pomeni, da so za tako stanje enako odgovorne!). To velja tudi takrat, ko je odziv na diskriminacijo radikalno nasproten, kot prej opisani: ko se z vsemi močmi skušajo temu upreti. Žal to pogosto prizadete skupine ne počenjajo dovolj spretno in se s svojim ravnanjem še bolj zapletajo v spiralo izključevanja.

To se lahko stopnjuje tudi do skrajnosti, v samozadostnost in zapiranje pred zunanjim svetom, celo v agresivnosti navzven (zaradi občutka ogroženosti), željo po dodatnem poudarjanju drugačnosti in oblikovanju posebne identitete (npr. sankcioniranje tistih v skupnosti, ki se želijo integrirati z zunanjim okoljem). Aktiven upor in kljubovanje je lahko zelo intenzivno. To je posebej značilno za tiste, ki se znajdejo v brezizhodnem položaju in spoznajo, da ne morejo iz začaranega kroga. Celo delinkventnost lahko včasih postane

*Aktiven upor in
kljubovanje*

način poudarjanja lastne identitete. V najskrajnejšem primeru je odziv identičen kot ravnanje, ki diskriminira – tudi žrtev se lahko prične obnašati rasistično: bodisi v razmerju do kršitelja (tako je praviloma npr. ozadje medetničnih konfliktov) bodisi do kakega drugega subjekta, ki je pač šibkejši. Zelo pomembno je poznati te zakonitosti, pa tudi družbeni razvoj in zgodovino diskriminatornega obravnavanja neke skupine, da lahko razumemo, zakaj je trenutno stanje tako in zakaj včasih vlada vtis, da se kaka skupina preprosto noče prilagoditi ali da se – na videz paradoksalno – celo aktivno upira vsakemu »izboljšanju stanja« oziroma svojega položaja. Družba, ki se želi taki skupini približati preveč pokroviteljsko, ji npr. »pomagati«, lahko ta odziv samo še stopnjuje. Za takšno skupino je vsaka zunanja pomoč, strokovna podpora, osveščanje, da so diskriminirani, izrazi usmiljenja in sočutja ipd., še dodatno ponižujoča in vodi v ogorčenje.

Vključenost v družbo ni vselej nekaj, kar bi si zaradi diskriminacije prizadeti želeli, saj so z izključenostjo navajeni živeti in so jo že ponotranjili. Tudi **šola kot institucija** je lahko pomemben, včasih celo glavni vir frustracij za določene družbene skupine (tiste, ki ne znajo dobro slovensko, ko stopijo v šolo, otroke s posebnimi potrebami, spomniti se velja na nekdanjo izključevalno politično ideologijo, ki je bila hkrati ateistična), saj lahko ljudi zaznamuje za vse življenje. Če je šola tako trpka nevralgična točka že za starše, potem je mogoče bolje razumeti tudi občutek izključenosti (sramu, strahu, gneva), ki je gotovo eden o razlogov, zakaj se npr. pojavlja absentizem pri nekaterih romskih otrocih. Ali mislite, da nadlegovanje (npr. zasmehovanje zaradi gmotnega položaja) v šoli ne vpliva na motivacijo in uspešnost otrok in staršev za šolanje? Vzorci diskriminatornega vedenja se lahko »dedujejo«, prenašajo na naslednje generacije, vse dokler tega gordijskega vozla ne presekamo, tako da drugim prisluhnemo, jih poskušamo spoštovati, razumeti in jim iskreno ponudimo roko. In da vse, tudi tiste, ki imajo in gojijo predsodke ali celo sovraštvo, skušamo opremiti s socialnimi veščinami za bolj uspešno soočanje z življenjem.

*Vloga vzgojno-
izobraževalnega
sistema*

Ključno je, da se začarani krog preseka na začetku. Tam, kjer država lahko največ prispeva k socializaciji: pri predšolski, šolski in siceršnji vzgoji in izobraževanju, ki otroke sooblikuje in jih pripravlja na družbeno odgovornost. Vsi nivoji izobraževalnega procesa morajo dati jasno sporočilo, da so diskriminacija in njeno odobravanje, nestrpnost in sovraštvo asocialna, družbeno škodljiva ravnanja. In seveda otroke učiti socialnih spretnosti in jih usposobiti za življenje v družbi, ki enakopravnost jemlje resno in vključuje vse.

PREPREČEVANJE IN ODPRAVLJANJE DISKRIMINACIJE: ODGOVORNOST DRŽAVE, DRUŽBE ALI POSAMEZNIKA?

Najhuje je, kadar diskriminacije ne opazijo (to je običajno povezano z nizko strokovno usposobljenostjo za njeno prepoznavanje in neosveščenostjo) niti tisti, ki so najbolj poklicani k varstvu pred tem pojavom: država in javne institucije. Spregledovanje zahtevkov, v katerih žrtve terjajo varstvo pred diskriminacijo, ima lahko uničujoče posledice. Takšno ravnanje močno odvrača žrtve, da bi primere sploh naslovile tudi v prihodnje, saj izgubljajo zaupanje tako v institucije kot v vladavino prava. Brez zaupanja v javne institucije, da bodo diskriminacijo odpravile, če se bo nanjo opozorilo, pa ne gre. Začarani krog je tako sklenjen: institucije postajajo soodgovorne za vzdrževanje *statusa quo* in legitimirajo stanje. Še več. Pomanjkanje podatkov o kršitvah lahko nekaterim skeptikom, npr. v političnih razpravah, ponuja nadvse priročen izgovor za skrajno ciničen, nemara celo sarkastičen zaključek, da problema ni ali pa, da je ta po obsegu le neznamenit. Seveda pa je toliko bolj uničujoče, kadar so za diskriminacijo odgovorne javne oblasti: če jo povzročajo same, je zares težko pričakovati od drugih, da bodo ravnali drugače.

Prepoved diskriminacije terja aktiven ter sistematičen pristop, **zlasti od države, lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil**. Država je dolžna prepovedati vsakršno obliko diskriminacije, pa tudi spodbujanje k enakopravnosti ali njeno odobravanje. V primeru kršitev je dolžna zagotoviti **učinkovito pravno varstvo** ter sprejeti ukrepe za odpravo vseh sistemskih razlogov, ki lahko vodijo v diskriminacijo. Odziv države je za varstvo vedno ključen: tako zaradi potrebe po stalnem obsojanju vseh oblik nestrpnosti, rasizma in sovraštva, kot tudi ohranjanja zaupanja vseh manjšin (in drugih skupin) v sposobnost oblasti, da jih bo zaščitila. Neukrepanje organov oblasti je lahko pogosto napačno razumljeno kot toleriranje ali celo kot legitimiranje teh prepovedanih ravnanj. Dolžnost vseh organov oblasti je, da se do teh pojavov distancirajo in da jih skušajo preprečevati in odpravljati. Ker so tudi šole javni zavodi, se ta varstvena dolžnost poudarjeno nanaša tudi nanje.

Pravno varstvo in uveljavljanje sankcij pa je zgolj nujni, nikakor pa ne zadostni pogoj za bolj vključujočo družbo. Potrebne so tudi učinkovite politike in spodbujevalni ukrepi, da se pravico do enakega obravnavanja prične jemati resno. Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja iz leta 2007 v 7. členu določa, da so Državni zbor Republike Slovenije, Vlada Republike Slovenije, ministrstva in drugi državni organi ter organi samoupravnih lokalnih skupnosti dolžni ustvarjati pogoje za enako obravnavanje oseb z osveščanjem in spremljanjem položaja na tem področju ter z ukrepi normativne in politične narave. To so zlasti pozitivne obveznosti, ki ne učinkujejo

Vloga države

Aktivne politike in
spodbujevalni
ukrepi

le v

okviru neposredne uporabe javnih pooblastil ter pri notranjem delovanju organov oblasti (npr. razmerja na delovnem mestu), ampak tudi navzven. Organi oblasti so v tem smislu dolžni odstranjevati vse strukturne prepreke (tudi tiste v širši družbi), ki povzročajo diskriminacijo (npr. poskušati vplivati na to, da se odpravlja tudi diskriminacija s strani zasebnikov, podjetij in drugih ustanov). Država torej ne sme čakati le na pritožbe prizadetih, ampak je zavezana k sprejemanju aktivnih politik preprečevanja diskriminacije. Številni mednarodni dokumenti o spoštovanju človekovih pravic, sprejeti v okviru OZN in Sveta Evrope, od držav terjajo aktivno politiko preprečevanja diskriminacije. Tudi te obveznosti so pravne obveznosti, vendar pa imajo države nekoliko večje polje presoje o tem, na kakšen način jih bodo izpolnile in katere ukrepe bodo izbrale. To ne pomeni le, da so države dolžne sprejeti politike na tem področju, ampak da morajo biti te politike tudi učinkovite: če ukrepi niso učinkoviti, potem so neustrezni in so države dolžne sprejeti druge, ustrežnejše, lahko tudi daljnosežnejše. Poleg tega obstajajo še posebne mednarodne politične zaveze k sprejemanju strateških političnih aktov.¹¹ Med ukrepi za spodbujanje enakega obravnavanja so ključni aktivna **podpora žrtvam, promocija, osveščanje in izobraževanje javnosti**. Države so dolžne spremljati tudi stanje in položaj prizadetih skupin v družbi, zato so potrebne tudi raziskave fenomena, sistemi zbiranja podatkov ipd. Pri teh politikah je treba seveda **nasloviti tudi vzroke, ne le posledic**: torej je treba dolgoročno in večplastno vplivati tudi na spremembo zavesti ljudi in spremeniti te škodljive družbene vzorce, ustaviti začaran krog. To pa je izrazito dolgotrajen in zapleten proces. Zato so to hkrati tudi programske norme. Prav zato je področje vzgoje in izobraževanja tako pomembno.

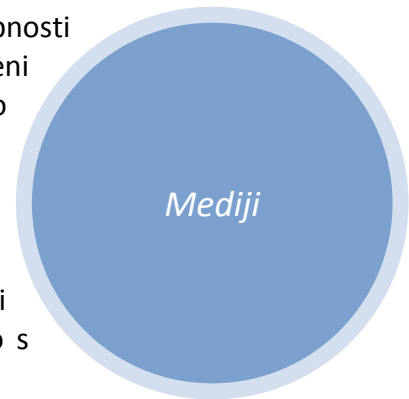
Odprava diskriminacije je seveda ideal, prav zato pa je prizadevanje za to nikoli dokončana naloga. V tem procesu imajo nezamenljivo vlogo in odgovornost tudi **vse žrtve kršitev in civilna družba**. Brez njihove aktivne vloge (in državljskega poguma) začaran krog teče naprej. Kdor se ne upre, pristaja na začaran krog. Obramba svojih pravic ni le iskanje zadoščenja, ampak je vedno tudi obramba sebe in drugih pred bodočimi kršitvami. Kot je bilo že rečeno: pravice so varovane le čuječim. Zato predlagava, da vsi, tudi starši, zagovorniki in zakoniti zastopniki skušate dosledno uveljavljati vse pravice in zaščito pred diskriminacijo. To ni stvar dobrote ali usmiljenja, gre za to, kar ljudem pripada. Da vse o tem ne piše natančno v zakonu, ni noben argument. Sklicujte se na Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (2007, ZUNEO-UPB1), na Ustavo, na prepoved posredne diskriminacije ter na mednarodne konvencije! Smiselno je, da s takšnimi zahtevki in postopki vedno seznanjate tudi institucije (npr. Varuha človekovih pravic, Zagovornika načela enakosti), zlasti kadar bi naleteli na nerazumevanje odgovornih ali na neargumentirane odgovore. Če ste v dvomu, poiščite nasvet!

Tudi nevladne organizacije imajo lahko nezamenljivo vlogo pri posredovanju informacij tistim posameznikom, ki jih potrebujejo. Zlasti pa nevladne organizacije ljudi lahko mnogo bolj neposredno spodbujajo in jim nudijo oporo, da se ti postavijo zase in da sploh začnejo iskati pomoč in način izhoda iz podrejenega položaja. Pravni red jim daje tudi pravico, da pomagajo žrtvam pri varstvu njihovih pravic.

*Nevladne
organizacije*

Zelo pomembno vlogo pri pojavih diskriminacije in nestrpnosti imajo mediji. S svojimi vsebinami lahko takšne pojave po eni strani spodbujajo, po drugi pa lahko tudi preprečujejo. Imajo torej dvojno vlogo: tako v smislu vzdrževanja kot tudi borbe proti škodljivim prepričanjem, zlasti stereotipom in predsodkom do posameznih družbenih skupin, ki so v družbi mnogokrat globoko zakoreninjeni. Treba je zavezati njihovo nekritično širjenje. Smiselno je, da se poročanja o vsebinah, ki imajo lahko tak sporen učinek, novinarji in uredniki lotevajo s posebno previdnostjo.

Če torej razumemo razloge za nastanek diskriminacije in skupne odgovornosti, je zlahka razumljivo, zakaj mora država z vsemi naštetimi sodelovati, če želi biti pri teh prizadevanjih vsaj približno uspešna. Na nekatere pojave se najbolj učinkovito lahko odzovejo prav drugi družbeni akterji, organizacije civilne družbe in posamezniki, saj imajo organi oblasti po naravi stvari vselej le omejen domet. Država gotovo sama ne more zagotoviti strpnosti in medsebojnega spoštovanja. Le skupna zavezanost, izkazovanje odgovornosti in aktivno sodelovanje pri preprečevanju in odpravljanju katerekoli oblike diskriminacije, izrazov nestrpnosti in sovraštva lahko vodi k vzpostavljanju kulture medsebojnega spoštovanja in vključevanja vseh. Najprej pa je treba fenomen diskriminacije podrobneje spoznati.

PREPOZNAVANJE: KLJUČNI POJMI IN OBLIKE DISKRIMINACIJE¹²

NEPOSREDNA DISKRIMINACIJA

Neposredna diskriminacija obstaja, ko je oseba v primerljivih okoliščinah bila, je ali bi (šele) lahko bila obravnavana slabše kot nekdo drug. In to zgolj zaradi narodnosti, rase, etničnega porekla, spola, zdravstvenega stanja, invalidnosti, jezika, verskega ali drugega prepričanja, starosti, spolne usmerjenosti, izobrazbe, gmotnega stanja, družbenega položaja ali katerekoli druge osebne okoliščine.

Primer: (versko in politično prepričanje): Jože, star 69 let se še zelo dobro spomni grozne krivice v šoli: Čeprav je znal vedno povsem enako dobro odgovoriti na vsa vprašanja učiteljice, je vedno dobil slabšo oceno kot Cene, tudi takrat, ko Cene ni znal nič. Učiteljica je imela Jožeta na piki, ker je bil vsako nedeljo pri maši ministrant, Cene pa je bil glavni v pionirski organizaciji.

Neposredna diskriminacija obstaja tudi, ko ste neenako obravnavani zaradi napačne zaznave (percepcije) vaših osebnih okoliščin s strani kršitelja (npr. ta napačno sklepa, da ima žrtev neko versko prepričanje, ali pa, da ga nima).

Primer (rasa, barva kože): zaradi temnejše barve kože vas v lokalni ne postrežejo, ker vas obravnavajo kot domnevnega Roma ali afriškega priseljence.

Prepovedana je tudi t.i. diskriminacija preko povezave: razlog za slabše obravnavanje je osebna okoliščina, ki je prizadeta oseba sama sicer nima, vendar pa je na določen način povezana z osebo, ki to osebno okoliščino ima (npr. invalidnost).

Primer (invalidnost): tudi starši otroka s posebnimi potrebami (invalid na vozičku) so lahko prizadeti zaradi nedostopnosti šole (stopnice), saj je tudi njim onemogočen dostop do najbližje šole in morajo morda otroka vpisati v sosednjo šolo (kar povzroča dodatne neprijetnosti, stroške in krade čas.)

Diskriminatorna pravila in prakse niso prepovedane le, kadar že imajo kakšne diskriminatorne učinke (tj. ko imamo pred seboj že konkretne žrtve takšne prakse), ampak tudi, če bi jih šele lahko imele. V kontekstu razpisov za zaposlitev diskriminatorna merila za izbiro tako učinkujejo odvrtačno: prav zato možni kandidati iz prizadete skupine najpogosteje sploh ne vlagajo prijav. Neposredno diskriminacijo v smislu navodila lahko predstavljajo že gole javne izjave vodstva podjetja, da ne bodo zaposlovali tujcev, ki so bile dane za medije.¹³

Primer (rasa, etnično poreklo): Župan neke občine izjavi, da so Romi v njej nezaželeni in da jim je treba preprečiti prodajo zemljišč.¹

Včasih primerljivega položaja oziroma druge osebe, ki je (bila) obravnavana v podobnih okoliščinah boljše, sploh ni mogoče najti. Kljub temu pa je takšen položaj mogoče hipotetizirati. Npr. kako bi bili obravnavani člani neke osovražene družine, med katerimi so tudi delinkventi, če ne bi bili Romi (pregon družine Strojani)?

POSREDNA DISKRIMINACIJA

Posredna diskriminacija obstaja, kadar na videz nevtralne določbe, merila ali ravnanja v enaki ali podobni situaciji postavljajo osebo ali določeno skupino oseb v slabši položaj kot druge osebe zaradi njene narodnosti, rase ali etničnega porekla, spola, verskega prepričanja, invalidnosti ali zdravstvenega stanja, spolne usmerjenosti ali druge osebne okoliščine. Kršitev je podana, če rabe sporne določbe ni mogoče upravičiti kot ustrezne, (nujno) potrebne in sorazmerne s ciljem, ki ga želi doseči. Posredno diskriminacijo je mogoče običajno razbrati šele ob opazovanju (ali seveda ob ustrezno skrbnem predvidevanju) učinkov prakse na neko skupino. Sporni kriterij oziroma praksa se namreč uporablja za vse enako, torej je nevtralen, razločevalni elementi pa sami po sebi niso (vedno) osebne okoliščine.

Primer (etnično poreklo in državljanstvo): Od kandidatov za zaposlitev kuharice, čistilke vratarja, ali na kakem podobnem delovnem mestu, vodstvo javnega zavoda zahteva spričevalo o opravljanem šolanju v Sloveniji in potrdilo o odličnem ustnem in pisnem znanju slovenskega jezika.

Oba pogoja za zaposlitev (ki sta na videz nevtralna glede etničnega porekla kandidatov) se sicer uporabljata za vse enako, vendar učinkujeta tako, da praviloma izključujeta tujce in nesorazmerno prizadeneta tudi državljane neslovenskega porekla. Ti največkrat v Slovenijo pridejo iskat zaposlitev šele po končanem šolanju v državi, od koder izvirajo. Zahteva po izpolnjevanju takšnih pogojev (npr. izvrstno pisno znanje jezika) je očitno pretirana in nima povezave z vsakodnevnimi nalogami v teh poklicih.

Primer (starost): Zavod za zdravstveno zavarovanje osebi, ki je slepa, ne da brajeve vrstice (potrebne za rabo računalnika), češ, da je 15 let nazaj že dobila brajev pisalni stroj in da je s tem izčrpala svojo pravico do tehničnega pripomočka. Ker so tako pravico uveljavljali zlasti starejši, ki obvladajo brajico (pisavo za slepe), so ti nesorazmerno slabše obravnavani kot mlajše slepe osebe (ki npr. nimajo nikakršnega interesa, da bi izbrale brajev pisalni stroj – ta omogoča le pisanje tekstov, ne pa tudi branje in informiranje).

NADLEGOVANJE

Nadlegovanje obstaja, če se zaradi kakšne od osebnih okoliščin z nekim ravnanjem ustvarja zastrašujoče, sovražno, ponižujoče, sramotilno ali žaljivo okolje za osebo ter žali njeno dostojanstvo.

Primer (spolna usmerjenost): Metka je na delovnem mestu pogosto izpostavljena žaljivim pripombam, elektronskim sporočilom ter zbadanju kolegov zaradi svoje hčerke, ki je lezbijka in je znana aktivistka za pravice istospolno usmerjenih. Čeprav se večkrat pritoži proti takšnemu nadlegovanju, so njene pritožbe zavržene, češ da sama ni lezbijka.

Nadlegovanje je ena najpogostejših oblik diskriminacije in lahko pomeni zelo različna ravnanja. Od ekstremnih oblik, kot sta nasilje in ustrahovanje (ki sta vselej prepovedana), do manj očitnih dejanj, kot je zasmehovanje ali ignoriranje nekoga na delovnem mestu, v učnem procesu ... Takšna ravnanja so lahko na primer:

- telesni stik: od nezaželenega dotikanja do resnega napada ali celo poškodbe;
- besedno nadlegovanje z neslanimi šalami, vulgarnim jezikom, obrekovanjem in žalitvami, sektaškimi pesmimi, pismi itd.;
- vizualno kazanje plakatov, grafitov, opolzkih kretenj itd.;
- osamitev ali nesodelovanje na delovnem mestu, izključitev iz družabnih dogodkov itd.;
- vsiljevanje z gnjavljenjem, vohunjenjem, zalezovanjem itd.;
- nepravilno in pretirano kritiziranje, javno žaljenje žrtve;
- neprestano spreminjanje delovnih/učnih ciljev ali postavljanje neuresničljivih.

Nadlegovanje je lahko bodisi namerno, ali pa tudi ne. Ključno je, da v primeru nadlegovanja kriterij za opredelitev nedopustnosti spornega ravnanja, ki temelji na neki osebni okoliščini, določi predvsem prizadeti sam (npr. »nedolžne« seksistične šale vas lahko prizadenejo bolj kot vašo kolegico z »bolj debelo kožo«, čeprav sta obe ženski). Zato morate kršitelju povedati, naj s tem preneha. Nadlegovanje v primeru nenamerne ravnanja obstaja zlasti takrat, ko kršitelj, kljub nasprotovanju prizadetega, s spornim ravnanjem nadaljuje. Če je oseba nadlegovana, tega ne sme ignorirati. Nadlegovalec/diskriminator si namreč molk pogosto lahko razlaga kot dovoljenje za nadaljevanje takšnega vedenja.

Nadlegovanje lahko uničujoče vpliva na žrtve. Ogrozi lahko zaupanje, povzroča stres in bolezni, kot so depresija, tesnoba, nesposobnost koncentracije, visok krvni tlak, nespečnost ali glavoboli, ter močno zmanjša motivacijo in uspešnost žrtve, pa tudi storilca. V primerih nadlegovanja je vedno potreben tudi institucionalni odziv, saj so zanj soodgovorni tudi delodajalci, šola, ne pa le neposredni kršitelji. Nadlegovanje je treba odpravljati z avtoriteto, pa naj gre za odnose v izobraževalnem procesu, med učenci ali med učitelji. Na delovnem mestu in v šoli so nadrejeni in ostali zaposleni, ki so priča nadlegovanju, (so)odgovorni. Nadlegovanje je treba sistematično preprečiti tudi s preventivnimi ukrepi.

NAVODILA ZA DISKRIMINACIJO

Prepovedana so tudi navodila za diskriminacijo. Dajanje navodil z diskriminatorno vsebino (naj nekdo povzroči posredno, neposredno diskriminacijo ali nadlegovanje, naj opusti oziroma ne zagotovi razumne prilagoditve) je nedopustno in to ne glede na to, ali se takšno navodilo kasneje tudi zares izvede ali ne. Že samo navodilo predstavlja diskriminacijo, ne da bi ga kdo izvršil.

Primer navodil, ki vodijo v diskriminacijo, bi bilo navodilo ravnatelja, naj se kršitve discipline učencev z določenimi osebnimi značilnostmi (npr. Romov) obravnavajo strožje.

Primer (spolna usmerjenost): Lastnik nočnega lokala varnostnikom naroči, naj iz lokala odstranijo gejevski par, potem ko sta zaplesala na plesišču.

V takih primerih sta za kršenje prepovedi diskriminacije odgovorna tako oseba, ki sporno dejanje ali opustitev stori (če ga stori), predvsem pa seveda tudi oseba, ki je dala takšna navodila oziroma usmeritve.

VIKTIMIZACIJA

Pri viktimizaciji oziroma povračilnih ukrepih je oseba izpostavljena neugodnim posledicam (npr. v obliki sankcij, šikaniranja, nadlegovanje...) zato, ker je ukrepala v zvezi s kršitvijo prepovedi diskriminacije (kot žrtev, prijavitelj, priča, zaupnik, zastopnik ali tisti, ki odloča oziroma ugotavlja kršitev).

Primer (starost): Gospa (54 let) je neuspešno vložila pritožbo delodajalcu zaradi suma starostne diskriminacije, saj delodajalec edino nje v celem letu ni poslal na nobeno izobraževanje. Delodajalec ji je zatem z obrazložitvijo, da »dela le težave«, začel nalagati prekomerne delovne naloge, hkrati pa ni napredovala. Podobno se dogaja sodelavki, ki je pričala v njeno korist.

Te osebe so pred povračilnimi ukrepi varovane ne glede na morebitno (ne)utemeljenost posamezne pritožbe (ali druge oblike ukrepanja), razen kadar bi jim bilo mogoče očitati zlorabo pravice do pritožbe, da ravnajo v slabi veri.

Povračilni ukrepi so značilen odziv kršiteljev in pomenijo obliko maščevanja, pogosto pa se pojavijo tudi na kolektiven način. Tisti, ki opozarja na diskriminacijo, je že zaradi tega dojet kot nezaželen in moteč. To spet kaže na pojav iracionalnih mehanizmov vedenja, značilnih za izražanje premoči nad »motečim« posameznikom (»črna ovca«, »grešni kozel«). Ti pojavi se odražajo v zvezi z ukrepanjem proti diskriminaciji, zelo podobni pa so v primerih mobbinga oziroma trpinčenja, pa tudi kot reakcija na ravnanje prijaviteljev kakih drugih nepravilnosti (t. i. »žvižgači«) oziroma na t. i. »whistleblowing«. Poleg neposrednih žrtev so v primeru povračilnih ukrepov v bistvu na udaru tudi same pravne poti oziroma instituti varstva pred diskriminacijo.

Povračilni ukrepi

RAZUMNE PRILAGODITVE

Odklonitev zahteve za razumno prilagoditev pomeni diskriminacijo.¹⁴ Razumna prilagoditev je obveznost, da se v določenih primerih spremeni (pogosto le na videz nevtralna) pravila, prakse, merila in se jih prilagodi potrebam oseb z določenimi osebnimi okoliščinami (npr. invalidnostjo). To je v njihovem primeru potrebno zato, da se odstranijo ovire in da te osebe nimajo le formalno enakih pogojev za uveljavljanje svojih pravic, ampak jih lahko tudi dejansko enako učinkovito uživajo. Pri tem se upošteva tako želje in potrebe teh oseb kot tudi sposobnosti in zmožnosti tistega, na katerega je naslovljena takšna zahteva. Kadar ni mogoče dokazati, da takšna zahteva presega razumne zmožnosti tistega, na katerega se nanaša (upošteva se tudi možnost dostopa do javnih sredstev, npr. dotacij, sredstev iz javnih razpisov), takrat neizpolnitev te obveznosti predstavlja diskriminacijo.

Primer kršitve (invalidnost): Slepi osebi se onemogoča vstop v kavarno s psom vodičem, ker je živalim vstop prepovedan.

Ukrepi za razumno prilagoditev so posebej pomembni v zvezi z zaposlovanjem oziroma na delovnem mestu): na primer prilagoditev prostorov (dostopnost), spremembo delovnega časa ali pogojev dela, pridobitev ali prilagoditev opreme (tehnični pripomočki), prerazporeditev posameznih dolžnosti in delovnih nalog med sodelavci, premestitev na drugo ustrezno delovno mesto, prilagoditev delovnih postopkov.

Podjetje, ki zaposluje nove ljudi, ima kadrovsko službo v tretjem nadstropju, do katerega ne pelje dvigalo. Kandidatu na invalidskem vozičku, ki pride na razgovor za službo, se omogoči razgovor v pritličju, kamor lahko pride brez težav.

Požarni alarm mora biti ne le zvočno, pač pa tudi vidno opozorilo, saj ga bodo lahko prepoznali in upoštevali tudi gluhi in slabo slišéči delavci.

VEČPLASTNA (MULTIPLA) DISKRIMINACIJA

Pri večplastni diskriminaciji hkrati sovpadata dve ali več osebnih okoliščin, ki so podlaga za diskriminacijo.

Oglas, da se v lokalni zaposli le mlajše ženske, pomeni diskriminacijo zaradi spola in starosti hkrati.

Možno je, da diskriminacija temelji na več osebnih okoliščinah zaradi medsebojnega učinka oziroma kombinacije vseh teh lastnosti oziroma osebnih okoliščin hkrati (t. i. intersekcijska diskriminacija). Pri tem je težko ali celo nemogoče izluščiti, katera od okoliščin je imela v posameznem položaju pri spornem ravnanju prevladujoč vpliv. Če bi manjkala le ena od njih, diskriminacije najbrž ne bi bilo.

Primer: pomočnik vzgojiteljice v vrtcu je bil diskriminatorno odpuščen, ker je bil dojet kot moteč, in sicer ker je bil edini sodelavec moškega spola (in se je upiral npr. stalni uporabi ženske slovnicične oblike, npr. v lastni pogodbi o zaposlitvi), ker je bil sindikalno dejaven (kar je imelo neugodne posledice za vzgojiteljice) in ker je psihično zbolel oziroma imel posamezne psihične motnje (zaradi česar so šteli, da ne obvladuje otrok). Če te lastnosti oziroma razlogi ne bi sovpadli, ne bi izgubil službe.

SOVRAŽNI GOVOR

Sovražni govor je oznaka za spodbujanje k neenakopravnosti, razpihovanje sovraštva in nestrpnosti. Ta ravnanja dajejo bolj ali manj neposredno podlago za nastanek diskriminacije, jo odobravajo in zanesljivo vodijo v njeno razraščanje.

*Dajmo pobiti vse Cigane!
Juden raus!
Kristjane levom!
Peder, lezba!
Pedri raus!
Srbe na vrbe!
Dost' mam tega gnoja na -ić!
Prekleti kriplji!*

Sovražni govor zajema tako govorno, pisno kot tudi nebesedno komunikacijo (geste, parade, simboli ...), ki ponižuje in spodbuja diskriminacijo ali nasilje. Širi, spodbuja, promovira ali opravičuje mnenja in ideje sovraštva (ksenofobijo, homofobijo, antisemitizem, seksizem ali druge oblike sovraštva, ki temeljijo na nestrpnosti), diskriminacijo in nestrpnost zoper določene skupine ljudi. Temelji na prepričanju, da so nekateri ljudje manjvredni, ker pripadajo določeni skupini z neko osebno okoliščino (verskim prepričanjem, etničnim poreklom ...). Čeprav nagovarja zlasti druge (naj bodo nestrpni, naj sovražijo), pa je glavni cilj sovražnega govora razčlovečiti tiste, proti katerim je usmerjen: njegov namen je ponižati, prestrašiti in/ali spodbuditi nasilje. Gre za napad na identiteto tistih, ki jih napada. Praviloma torej ni napaden posameznik, temveč skupina na sploh, zlasti takšna s pomanjkanjem družbene moči. V posameznih primerih sicer lahko pride do dilem, ali je nekim izjavam, ki prizadenejo, šokirajo ali vznemirjajo, treba dati pravno varstvo, vendar je sovražni govor

nedopusten (protipraven), praviloma pa tudi sankcioniran. Najtežje oblike so opredeljene kot kaznivo dejanje (Kazenski zakonik 2008), nekoliko milejše pa kot prekršek (Zakon o prekrških zoper javni red in mir – ZJRM-1 2006, Zakon o medijih Zmed 2006). Vse kršitve niso kaznive. To je zmotno lahko dojeto, kot da so nekatere tovrstne izjave varovane s svobodo govora, kar pa ni res.

NASILJE

Seveda Kazenski zakonik iz 2008 kot kazniva opredeljuje zlasti tudi nasilna ravnanja, npr. hudo telesno poškodbo, ravnanja zoper čast in dobro ime ipd. Kadar pa so usmerjena zoper določene skupine (npr. napadi na udeležence parade ponosa, pripadnike verske skupnosti ipd.) in imajo storilci pri tem še poseben diskriminatorni namen (motiv, naklep), pa to nedvomno lahko (in mora!) vpliva(ti) na višino odmerjenih kazni. To so t. i. **zločini, storjeni iz sovraštva** (do teh skupin).

Primer: ob napadu z molotovkami in granitnimi kockami na lokal Cafe open, kjer se zbirajo istospolno usmerjeni, je prišlo tudi do fizičnega obračunavanja, v katerem je eden od napadenih utrpel poškodbo na glavi. Ker so napadalci med napadom vpili oziroma vzklikali Pedri! in zaradi drugih dokazov, je sodišče prepoznalo, da gre za zločin iz sovraštva in je upravičeno odmerilo višjo kazen, kot če bi šlo le za običajno nasilje nad nekom. Takšna ravnanja so namreč posebej zavržna in nevarna.

KAJ NI DISKRIMINACIJA – IZJEME

Vsako neenako obravnavanje, tudi ko ljudi obravnava slabše in temelji na podlagi osebne okoliščine, seveda ne pomeni kršitve prepovedi diskriminacije. Tudi slabše obravnavanje zaradi osebnih okoliščin je v nekaterih, sicer izjemnih primerih, lahko povsem upravičeno.

Veljavna zakonska ureditev (Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja 2007) slabše obravnavanje na podlagi določene osebne okoliščine dopušča, če takšno obravnavanje upravičuje **zakonit cilj in so uporabljena sredstva za doseganje tega cilja ustrežna in potrebna**. Presoja, ali je takšno razlikovanje dopustno, je lahko precej zahtevno vprašanje. Vendar velja načelo, da je **izjeme vselej treba tolmačiti zožujoče, ne pa široko. V dvomu pa se nedvomno posvetujte!**

Pri takem testu presoje se preuči naslednje zaporedje vprašanj:

- Ali sporni ukrep (ki povzroča razlikovanje na podlagi osebne okoliščine) terja nek drug, posebno pomemben cilj?
- Ali ukrep ta cilj tudi dejansko doseže?
- Ali ni mogoče najti drugega, milejšega sredstva, s katerim bi lahko dosegli zastavljeni cilj tako, da bi manj prizadeli pravico do enakega obravnavanja?
- Ali pomen cilja pretehta nad pomenom varstva pred diskriminacijo oziroma posledicami?

Če je katerikoli odgovor na navedena vprašanja »ne«, gre za kršitev in nadaljnje preučevanje naslednjih vprašanj sploh ni potrebno.

Nekatere izjeme so posebej opredeljene v zakonodaji. **Bistvene in odločilne poklicne zahteve** veljajo kot izjema pri zaposlovanju (Zakon o delovnih razmerjih 2002, 2007). V določenih, posebej utemeljenih primerih je mogoče kot upravičen pogoj za zaposlitev določiti tudi neke osebne okoliščine, čeprav to izključuje tiste, ki ga ne izpolnjujejo (ki nimajo take osebne okoliščine). Potrebo po tem lahko opravičujejo posebna narava in konkretne

Primer (spol): Carinska uprava v razpisu za zaposlitev oseb, ki bodo na letališču izvajale osebne kontrolne preglede, išče le ženske kandidatke. Ta kriterij izključuje moške. V konkretnem primeru je za takšna dela na letališču že zaposlenih 6 moških, zato je zahteva po ženskah utemeljena, saj moški ne morejo korektno opravljati preiskav ženskih potnic. Očitno ne gre za kršitev (neposredno diskriminacijo zaradi spola).

Primer (rasa): Za vlogo Brucea Leeja v igranem filmu se išče igralca azijskega porekla.

Primer (starost, izobrazba): Za sodnika ustavnega sodišča je lahko izvoljen državljani Republike Slovenije, ki je pravni strokovnjak in je star najmanj 40 let. Kljub temu, da določba izključuje ljudi pod 40. letom, je takšna zaposlitvena zahteva dovoljena, saj je cilj zakonsko upravičen in zahteva sorazmerna. Zahteva je povezana z življenjskimi izkušnjami, ki jih kandidat za delovno mesto ustavnega sodnika mora imeti. O upravičeni potrebi po najvišjem nivoju strokovne usposobljenosti pa ni nikakršne dileme (ni neposredna diskriminacija zaradi starosti in izobrazbe).

Primer (versko prepričanje): Za zaposlitev v verskih skupnostih ali organizacijah, ki so jih te ustanovile in temeljijo na etosu teh organizacij (npr. tudi šole in vrtci), je dopustno zahtevati, da je to versko prepričanje bistven in odločilen pogoj za zaposlitev (kar seveda izključuje vse, ki ga nimajo, in tiste, ki imajo morda drugačno prepričanje). To posebej omogoča 3. člen Zakona o verski svobodi (ni neposredna diskriminacija zaradi verskega prepričanja). Taka izjema pa seveda ne omogoča diskriminacije, ki bi npr. temeljila na podlagi spolne usmerjenosti (npr. da bi se odpustilo učitelja, ki je odkrito gej, češ da to pomeni zanikanje verskega prepričanja), saj je to druga, samostojna osebna okoliščina. Tudi geji imajo lahko takšno versko prepričanje.

okoliščine dela na tem delovnem mestu. To potrebo mora dokazovati delodajalec.

Vprašanje, ali gre za dopustne izjeme ali pa je takšna izjemna obravnava lahko celo zapovedana zaradi preprečevanja posredne diskriminacije ali zahteve po razumnih prilagoditvah, so lahko pogosto s strani domnevnih kršiteljev napačno razumljena. Ob tem se smiselno uporabljajo podobni testi presoje. Tudi v ZUNEO-UPB1 je zapisano, npr. da je dopustna ugodnejša obravnava zaposlenih namenjena posebni zaščiti nosečih žensk, invalidov in mlajših ter starejših delavcev itd.

Primer: Ni diskriminacija, če ima otrok s posebnimi potrebami dodatno učno pomoč učitelja. Ali če mu zaradi invalidnosti ni treba opraviti kake vaje pri telovadbi, če zaradi senzorne ali druge oviranosti, npr. slabovidnosti, slabše bere ali piše in se mu zato nudi dodaten čas za pisanje testa. Ali če mu ni treba pisati testa, ampak je vprašan ustno, ipd. Drugi otroci zato niso obravnavani slabše, kaj šele diskriminirani.

Primer izjeme (spol): V savni je dopustno na določene dni omejiti vstop le za ženske oziroma za pripadnike enega od spolov. Nekaterim, zlasti ženskam, je lahko neprijetno, če so v savni v prisotnosti moških, saj si v savni običajno pomanjkljivo oblečen. To ni diskriminacija moških

POZITIVNI UKREPI

Vprašanja enakega obravnavanja, enakosti ter enakih možnosti so zapletena. Včasih kljub najboljšim željam in ob še tako skrbnem varstvu pred (posredno) diskriminacijo ter ob odpravljanju ovir (z razumnimi prilagoditvami) enakosti ni mogoče doseči. Posledice dolgotrajne in hude strukturne diskriminacije so prehude. Če želimo v takih razmerah doseči enakost npr. pri dostopu do zelo pomembnih dobrin, kakršna je izobrazba, je za pripadnike zapostavljenih skupin treba storiti še »nekaj več«. Omogočiti jim je treba posebno obravnavo, zato da njihove pravice ne obstajajo le na papirju, ampak jih lahko tudi dejansko uživajo. To so ukrepi, usmerjeni v izenačevanje začetnih možnosti, v redistribucijo dobrin, v enakost rezultatov.

V teh primerih so lahko dopustni (včasih pa celo zapovedani) tudi t. i. posebni (pozitivni) ukrepi (ZUNEO 2007). Ti imajo lahko različne oblike. Lahko gre le za posebne spodbude tem osebam oziroma skupinam, npr. ciljno informiranje, posebno dodatno usposabljanje (opolnomočenje), podporo (npr. dodatno učenje jezika tistih, katerih materni jezik ni slovenski, podpora učencem s posebnimi potrebami, spremljevalci, posebna finančna sredstva za ohranjanje neke kulture, jezika ...). Lahko pa

*Posebni
(pozitivni) ukrepi*

so ti ukrepi tudi bolj daljnosežni. Nekatere oblike pozitivnih ukrepov na videz spominjajo celo na diskriminacijo, saj osebam brez teh osebnih okoliščin pač ne gredo (ti so torej »na slabšem«). Tako je lahko dodeljevanje prednosti pri uživanju pravic (npr. v primeru enakega izpolnjevanja kriterijev za zaposlitev bomo dali prednost ženski, pri ukrepih aktivne politike zaposlovanja imajo prednost starejši delavci, Romi, dolgotrajno brezposelni). Sem je mogoče šteti tudi posebne pravice (npr. posebne pravice manjšin, kot so zajamčeni sedeži v parlamentu ali v občinskem svetu, dvojna volilna pravica – teh pravic drugi sploh nimajo!) ali celo kvot (obvezno zaposlovanje invalidov v določenem deležu, rezervirana mesta za osebe z invalidnostmi na fakultetah ...). Pomembno je, da ti ukrepi ne smejo biti kar neomejeni: trajajo lahko le toliko časa, dokler se ne doseže želenega učinka, prav tako ne smejo biti prekomerni.

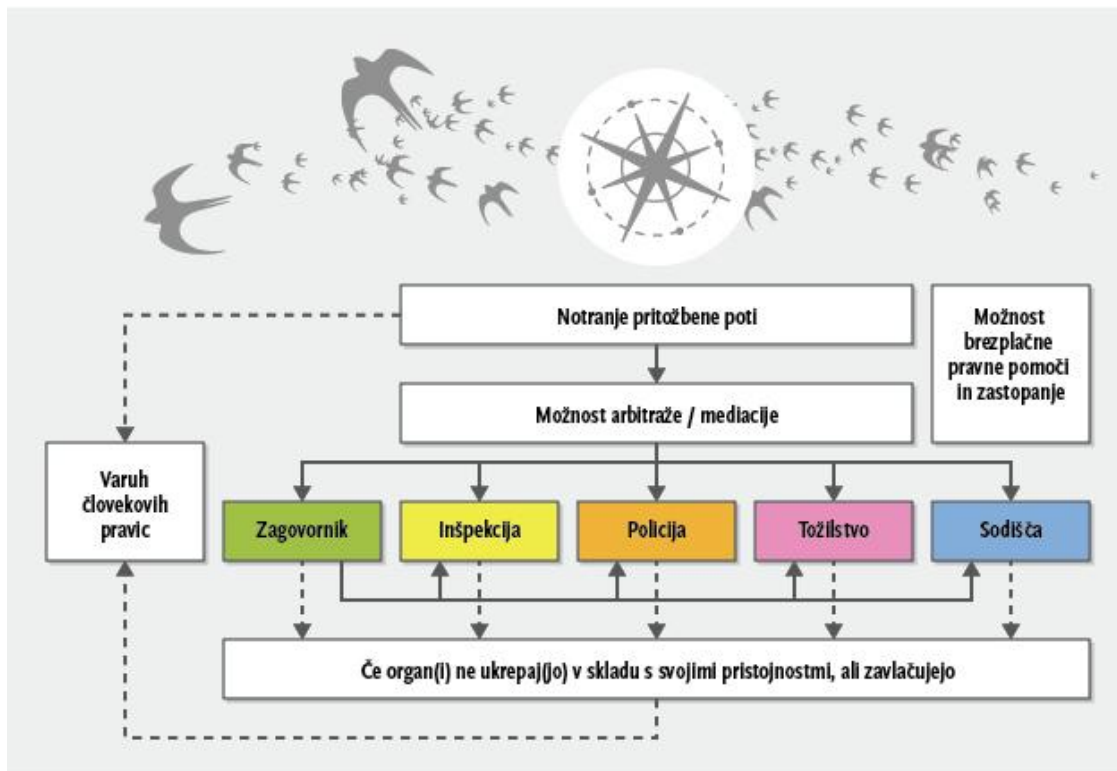
Za premostitev nezaupanja in za uspešno vključevanje Romov v družbo je ključno, da se romske otroke (in njihove starše) na vse mogoče načine spodbuja k vključitvi v vrtec, kjer se lahko še pred šolo srečajo s slovenskim jezikom in »zunanjim svetom«, vrstniki, s tem pa razbremenijo tudi starše (zlasti Rominje), ki si tako lažje prizadevajo za zaposlitev. Včasih mora vrtec »priti« do njih.

Posebej poudarjava, da je vsako razmišljanje in uveljavljanje konceptov, ki presegajo preprečevanje diskriminacije (enake možnosti, pozitivni ukrepi, posebne pravice), lahko le dopolnitev preprečevanju diskriminacije, ne pa njegovo nadomestilo. Brez preprečevanja diskriminacije je takšno prizadevanje za enakost neuspešno. Ukvarja se le s posledicami, s »fasado«, ne pa z vzroki, kar je največkrat celo kontraproduktivno (saj se mu drugi ljudje upirajo z očitki o »privilegijah« nekaterih, kar pogloblja nerazumevanje). Spodbujanje Romov ali žensk k aktivnejši udeležbi v procesih političnega odločanja pomeni malo ali nič, če hkrati toleriramo diskriminacijo pri izobraževanju, pri zaposlovanju, ali segregacijo (getoizacijo). Učinkovito varstvo pred diskriminacijo je absolutno nujni pogoj za napredek pri iskanju poti v enakost.

PRAVNO VARSTVO IN DRUGE POTI V PRIMERU DISKRIMINACIJE

Shema je povzeta po spletni strani zagovornika načela enakosti¹⁵

Že bežen pogled na pravne poti v Sloveniji kaže na veliko raznolikost razpoložljivih pravnih sredstev. Vse poti v vseh situacijah (glede na področje družbenega življenja, kjer je prišlo do kršitve, specifična osebna okoliščina ...) sploh *niso uporabne*. Povprečna, npr. prava neveščča oseba pogosto sama zelo težko ugotovi, katere so (npr. identifikacija pristojne inšpekcije). Varstvo je nepregledno, uporaba neke poti pa tudi ni vedno smiselna. Zato je pogosto koristen posvet o tem. Spodbudno je vsaj to, da se večina poti medsebojno ne izključuje. Podrobnejše informacije in uporabni nasveti glede varstva pravic so dostopni na spletni strani Zagovornika načela enakosti.¹⁶

Vseeno pa velja na tem mestu strniti nekaj splošnih nasvetov. Uporaba pravnih sredstev predpostavlja odgovornost, včasih pa tudi pogum prizadetega. Brez njihove rabe se kršitve in njihove posledice ne bodo kar same odpravile. Problem morate torej skušati rešiti. Najprej poskušajte znotraj ustanove, šole, podjetja – tam, kjer so vam bile pravice neposredno kršene. Tudi če pri tem niste uspešni, je to koristno zaradi zagotavljanja dokazil pri nadaljnjem ukrepanju v drugih postopkih.

Primer: pritožba zaradi nadlegovanja na delovnem mestu je lahko naslovljena na nadrejenega, v šoli npr. na ravnatelja.

Tudi starši se lahko pritožijo zaradi nekorektne obravnave, najprej pri posameznem učitelju, razredniku, socialni delavki, ali pri ravnatelju

Kadar uporabite takšne poti, pazite, da ne zamudite poteka rokov za vlaganje drugih pravnih sredstev, npr. rednih pritožb ali zahtevkov za sodno varstvo (zastaralni roki)! Priporočava, da so vaše pritožbe vselej pisne, da si vselej shranite kopije pritožb in dokazila o tem, kdaj ste jih uporabili. Vedno tudi vztrajajte pri pisnem odgovoru!

Dokazno breme v postopkih varstva (sodnih, upravnih...) je praviloma deljeno. Če vsaj z nekaj dokazi lahko potrdite domnevo ali sum, da je prišlo v vašem primeru do diskriminacije, se breme dokazovanja, da diskriminacije ni, prevali na nasprotno stran – na domnevnega kršitelja!

Zelo koristne so tudi druge pomožne poti, kjer se probleme rešuje zlasti z argumenti, praviloma pa lahko dobite tudi uporaben nasvet:

- **Zagovornik načela enakosti** je specializiran, da preprečuje in odpravlja diskriminacijo v Sloveniji. Pomaga lahko vsem in to na več načinov. Obravnava vaše pobude oziroma pritožbe s primeri domnevne diskriminacije (tudi ko so kršitelji zasebniki, podjetja ...) ter nudi pomoč pri pravnem varstvu pred diskriminacijo v drugih postopkih, npr. z nasvetom o tem, katere pravne poti imate na voljo in kako jih uporabiti pred drugimi državnimi organi. Odgovarja pa tudi na vprašanja, ali vaše lastno ravnanje lahko predstavlja diskriminacijo in kako se temu izogniti (npr. šolam da nasvet, kako pravilno ravnati, da bi odpravili diskriminacijo).
- **Varuh človekovih pravic** je lahko pravi naslov zlasti takrat, kadar so kršitelji državni organi, organi lokalne samouprave ali drugi nosilci javnih pooblastil. Varuh jih nadzoruje tudi zaradi dolgotrajnosti postopka, zavlačevanja, zlorabe oblasti ali kršitve drugih človekovih pravic, ne zgolj glede diskriminacije.

II. DEL

KAJ PA DISKRIMINACIJA VVZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEM SISTEMU?

Zagotoviti enakopravnost in enake možnosti pri vzgoji in izobraževanju oziroma pravico do izobraževanja brez vsake diskriminacije je temeljna zahteva družbe, ki spoštuje človekove pravice. Dostop do kakovostnega izobraževanja mora biti zagotovljen vsem, brez vsake diskriminacije. To je nujno, da ne prihaja tudi do kršitev drugih človekovih pravic in da se preseka začarani krog izključevanja in zmanjšajo velikanske dejanske ekonomske, kulturne in druge neenakosti. Izobraževanje mora potekati v okolju in na način, ki je vključujoč do vseh in kjer se diskriminacijo jasno in nedvoumno obsoja. **Vzgoja in izobraževanje sta hkrati tudi nepogrešljivo in zelo učinkovito sredstvo preprečevanja diskriminacije.** Močno lahko okrepi medsebojno razumevanje, spoštovanje strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi, etničnimi ali verskimi skupinami, odnosi med spoloma ... Vsebina vzgoje in izobraževanja mora stremeti k razvoju človekove osebnosti in dostojanstva ter krepiti spoštovanje vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Izobraževanje mora vsakomur omogočiti koristno vlogo v družbi. Odgovornost šole (in vseh zaposlenih, ki jo poosebljajo) je zato, da je zgled preprečevanja diskriminacije na vseh ravneh (ne le v učnem procesu, ampak tudi pri obravnavi zaposlenih ...), hkrati pa, da uči in vzgaja, zato da bi se jo v družbi odpravilo in da se spodbuja enakost.

To je velik izziv. Ob tem velja opozoriti na pravico staršev, da otroke vzgajajo v skladu s svojimi verskimi in drugimi prepričanji. Včasih zaradi teh vprašanj prihaja do nerazumevanja o tem, kaj vse naj bi obsegala vzgoja in izobraževanje v javni šoli in še bolj o tem, česar naj v taki šoli ne bi bilo.¹⁷ Tudi mnogi tradicionalni družbeni vzorci (npr. glede delitve družbenih vlog med spoloma) so lahko pod vprašajem. To je kislo jabolko v katerega pa moramo ugrizniti. Odrivanje kogarkoli na obrobje, »sramotna tišina«, ignoranca, izražanje predsodkov in nestrpnost do kogarkoli zgolj zaradi njegovih osebnih okoliščin je gotovo mogoče označiti za izrazito asocialno, družbeno škodljivo vedenje. Država si ima zato pravico tudi prek šole prizadevati za integracijo in preprečevati, da bi nastajale versko ali ideološko motivirane »vzporedne družbe«. Otroci morajo biti sposobni kritičnega odziva na družbene vplive, tudi tiste škodljive, in biti sposobni odgovorno uresničevati svoje pravice in obveznosti. Dolžnost države je, da jih opolnomoči za to in da se razvija splošna kultura človekovih pravic, kjer se vsakdo zaveda svojih pravic in odgovornosti glede spoštovanja pravic drugih.

KLJUČNE MEDNARODNE KONVENCIJE, DEKLARACIJE IN ZAVEZE

Pregled celotne zakonodaje in mednarodnih konvencij, deklaracij ter paktov in zavez bi bržkone lahko napolnil celo knjigo, zato v nadaljevanju podajava le kratek pregled najbolj ključnih za področje vzgoje in izobraževanja.

Mednarodni pakt o političnih in državljanskih pravicah (MPPDP) ter Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (MPESKP) poleg prepovedi diskriminacije posebej prepovedujeta tudi hujskanje k nacionalnemu, rasnemu ali verskemu sovraštvu in spodbujanje diskriminacije.¹⁸ MPPDP od držav terja pozitivno obveznost aktivno zagotoviti varstvo pred diskriminacijo¹⁹ glede katerekoli osebne okoliščine in glede vseh konvencijskih pravic, pa tudi tistih, ki so urejene v notranji zakonodaji. Posebej jamči tudi zaščito pri enakem obravnavanju otrok. Po MPPDP je predvsem v polju proste presoje držav na kakšen način in s katerimi ukrepi se bodo uprle diskriminaciji, vendar ni izključeno, da MPPDP na primer ob dolgotrajni in tradicionalni izključenosti oziroma segregaciji določene skupine terja tudi prepoved diskriminacije v t. i. kvazi javni sferi npr. pri zaposlitvah ali šolanju.²⁰ Tudi sprejemanje pozitivnih ukrepov je lahko predmet teh obveznosti, začne se lahko že z izobraževalnimi kampanjami proti stereotipom in negativnim predsodkom.²¹ MPESKP pa jamči samostojno pravico do izobraževanja in hkrati določa, da mora biti osnovnošolsko izobraževanje obvezno ter brezplačno (13. člen).

Pravica do izobraževanja brez vsake diskriminacije je varovana tudi z Evropsko konvencijo o človekovih pravicah (EKČP)²² ter Evropsko socialno listino (ESL). Poseben poudarek varovanju te pravice dajejo tudi konvencije, ki se osredotočajo na posamezne družbene skupine: Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije (ICERD), Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (CEDAW), Konvencija o otrokovih pravicah (KOP) in najnovejša Konvencija o pravicah invalidov (MKPI). Enako velja tudi za pravo Evropskih skupnosti, zlasti direktive Evropskega sveta (ki se glede vzgoje in izobraževanja osredotočajo na preprečevanje rasne diskriminacije ter na poklicno usposabljanje). K odpravljanju diskriminacije posebej zavezuje UNESCO konvencija proti diskriminaciji pri izobraževanju (1960/62). Ta se osredotoča na varstvo otrok pred diskriminacijo zaradi rase, barve kože, jezika, verskega, političnega ali drugega prepričanja, etničnega ali družbenega porekla, gmotnega stanja ter rojstva (npr. vprašanje izvenzakonskih otrok). Po 4. členu so države dolžne načrtovati, razvijati in izvajati nacionalne politike, ki si bodo z ustreznimi metodami, prilagojenimi za nacionalni okvir, prizadevale za promocijo enakih možnosti ter enakega obravnavanja v zadevah, povezanih z izobraževanjem.

Slovenija je prevzela tudi številne druge mednarodne politične zaveze glede teh vprašanj. Svetovna konferenca o človekovih pravicah (1993) poziva, naj vse države vključijo človekove pravice v učne načrte vseh ustanov, v katerih poteka pouk. To je pomembno tudi v funkciji zagotavljanja bolj uravnoteženega razvoja. Pri pregledu napredka Milenijskih razvojnih ciljev (Millennium Development Goals)²³ tako ni naključno, da se UNICEF osredotoča predvsem na vprašanje pravičnosti pri izobraževanju, ki med drugim pomeni tudi težnje po dostopu do

višjih oblik izobrazbe za pripadnike določenih strukturno zapostavljenih ciljnih skupin, npr. kulturnih in jezikovnih manjšin, ljudi z invalidnostmi, pripadnikov domorodnih ljudstev ipd. Kot ugotavlja tudi Svetovna banka (World Development Report 2006, 7), prizadevanja za pravičnost v izobraževanju vodijo tudi k ekonomski rasti in manjši revščini.

Republika Slovenija je bila ena od pobudnic nedavno sprejete resolucije 3. Odbora generalne skupščine OZN oziroma Deklaracije OZN o izobraževanju in usposabljanju za človekove pravice (2011). Ta razglša oziroma priznava, da ima vsakdo pravico poznati, poiskati in pridobiti podatke o vseh človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah ter imeti dostop do izobraževanja in usposabljanja za človekove pravice. To zajema vse dejavnosti za izobraževanje, usposabljanje, informiranje, ozaveščanje in učenje, usmerjene v spodbujanje splošnega spoštovanja in upoštevanja vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin, s čimer – med drugim – prispeva k preprečevanju kršitev in zlorab človekovih pravic s tem, da osebe opolnomoča z znanjem, sposobnostmi ter razumevanjem in razvojem njihovega odnosa in vedenja, da bodo krepile in spodbujale splošno kulturo človekovih pravic. Izobraževanje in usposabljanje za človekove pravice obsega izobraževanje:

- o človekovih pravicah, kar vključuje posredovanje znanja ter razumevanje norm in načel človekovih pravic, vrednot, na katerih temeljijo, in mehanizmov za njihovo zaščito;
- s človekovimi pravicami, kar vključuje učenje in poučevanje, pri katerem so spoštovane pravice tako učiteljev kot učencev;
- za človekove pravice, kar vključuje opolnomočenje oseb, da lahko uživajo in uveljavljajo svoje pravice ter spoštujejo in branijo pravice drugih.

Izobraževanje in usposabljanje za človekove pravice je vseživljenjski proces, ki zadeva vse starostne skupine. Zadeva vse dele družbe in vse ravni izobraževanja: predšolsko, osnovnošolsko, srednješolsko in visokošolsko, tako v javnem ali zasebnem, formalnem, priložnostnem ali neformalnem okviru. Posebej poudarja poklicno usposabljanje, zlasti vodij usposabljanja, učiteljev in državnih uradnikov, stalno izobraževanje, izobraževanje odraslih ter dejavnosti, povezane z obveščanjem in ozaveščanjem javnosti. Opozarja tudi na ciljnim skupinam prilagojene jezike in metode ter potrebo po upoštevanju njihovih specifičnih potreb in razmer. Ena od ključnih prioritiet je preprečevanje kršitev in zlorab človekovih pravic in boj proti vsem oblikam diskriminacije, rasizma, stereotipov in spodbujanja sovraštva ter škodljivim odnosom in predsodkom, na katerih temeljijo, ter izkoreninjenja vseh naštetih.

*Izobraževanje in
usposabljanje za
človekove pravice*

Izrazito proaktivno vlogo pri odpravljanju diskriminacije, vključno z izobraževanjem in osveščanjem, državam priporočajo tudi organi Sveta Evrope. Vsa splošna pravopolitična priporočila Evropske komisije za boj proti rasizmu in nestrpnosti (ECRI) izpostavljajo, da je ena od ključnih sestavnih delov vsakega učinkovitega boja proti diskriminaciji, ksenofobiji in izključevanju prav osveščanje in vzgoja ter izobraževanje. Deseto pravopolitično priporočilo (ECRI 2006) je v celoti posvečeno boju proti rasizmu in diskriminaciji v predšolskem, osnovnošolskem ter srednješolskem izobraževanju. Šole naj bi vključevale boj proti rasizmu in diskriminaciji ter spoštovanje raznolikosti v *stalno politiko aktivnega preprečevanja spornih pojavov v šoli*, pa naj izvirajo iz ravnanja učencev ali učiteljev; priporoča tudi vzpostavitev sistem spremljanja rasističnih primerov in zbiranja podatkov o pojavih z namenom snovanja dolgoročnih politik za njihovo preprečevanje; opozarja, da je šolska vzgoja **ključni element boja proti rasizmu in diskriminaciji v družbi** tako, da je: izobraževanje o človekovih pravicah integralen del šolskega kurikulumu na vseh nivojih in pri vseh vsebinah od vrtcev dalje; da otroci dobijo informacije o verstvih na tak način, ki se sklada z strokovno nevtralnostjo pri vzgoji; z odstranitvijo vseh spornih vsebin iz učbenikov, ki spodbujajo stereotipe, nestrpnost in predsodke do katerekoli skupine; s spodbujanjem kritičnega mišljenja med učenci in razvijanjem spretnosti za odzivanje na stereotipe in nestrpne vsebine, s pregledovanjem in morebitno spremembo učnih vsebin, ki naj bolj realno odsevajo raznolikost in pluralizem v družbi ter naj vključijo uvid v prispevek manjšin k družbi.

Veljavna zakonodaja že povzema vse ključne obveznosti na področju vzgoje in izobraževanja (Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja – ZOFVI 1996). Obveza po vzgoji in izobraževanju za spoštovanje človekovih pravic v duhu enakopravnosti in nediskriminacije, spodbujanja strpnosti in medsebojnega spoštovanja je vsebovana v vseh nacionalnih strateških dokumenti, tako na ravni predšolske vzgoje²⁴ kot tudi osnovnošolske vzgoje²⁵ in srednješolskih²⁶ ter gimnazijskih programov.

Med tistimi, ki so po naravi stvari objektivno najbolj zapostavljeni pri dostopu do izobrazbe, naj omeniva prav Rome. To je splošna ugotovitev, ki se ponavlja v številnih analizah stanja te populacije po vsej Evropi, pa tudi v Sloveniji. O tem zelo jasno priča tudi Nacionalni program ukrepov za Rome Vlade Republike Slovenije za obdobje 2010 – 2015 (2009), v katerem je izboljšanje izobrazbene strukture eno od šestih prioritetenih področij. Zaradi različnih objektivnih in subjektivnih okoliščin (kot so slabo znanje slovenskega jezika, brezposelnost, nizka izobrazbena struktura staršev, strukturna diskriminacija, socialna distanca in segregacija) imajo Romi v povprečju velike težave pri dostopu do izobrazbe in so ena najbolj klasičnih socialno ranljivih skupin. Zato je zelo pomembno, da ukrepi aktivnih šolskih politik te populacije ne zgrešijo. Še več. Prav zaradi odpravljanja strukturnih primanjkljajev je na mestu tudi razmislek o politikah enakih možnosti. Npr. o posebnih spodbujevalnih ukrepih, ciljno usmerjenih prav v to populacijo ali celo o posebnih pravicah, kot to omogoča Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (2007, v nadaljevanju: ZRomS-1) in drugi zakoni (pozitivni ukrepi). ZRomS-1 v 4. členu zavezuje, naj država zagotavlja pogoje za izboljšanje izobrazbene strukture pripadnikov romske skupnosti in spodbuja ohranitev njihove identitete. Sprejemanje dodatnih, posebnih ukrepov je torej celo zapovedano. Ključni dokument na tem področju je Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (2004,) ki je bila dopolnjena nedavno (2011).

ŽIVLJENJSKE SITUACIJE V ŠOLI IN MOŽNI ODZIVI NANJE

Na kaj vse je treba biti posebej pazljiv v šoli in kje vse ne smemo diskriminirati? Na to je težko dovolj natančno odgovoriti na enem mestu. Šolam vsekakor priporočava, naj skušajo oblikovati politike preprečevanja diskriminacije in pri tem načrtovanju jasno določijo časovnice in razmejijo odgovornosti. To je vedno proces, ki se stalno nadgrajuje. V nadaljevanju dajeva nekaj opornih točk, ki so lahko v pomoč pri razmisleku in bi morale v načelu veljati tako za javne kot za zasebne šole in vrtce, vključno s tistimi, ki so brez koncesije.

- **Vpis v šolo, vrtec**

Diskriminatorni razlogi pri vpisu ne smejo biti relevantni. Diskriminacijo lahko pomeni zavrnitev vpisa učencu, katerega materni jezik ni slovenščina. Enako učencu z vedenjskimi ali učnimi motnjami, ker bi bil morda lahko moteč v razredu, češ da nimamo dovolj usposobljenega kadra ali ker temu nasprotujejo drugi starši. Isti učinek ima taka odločitev, če temelji na lastnostih otrokovih staršev. Potiskanje otrok Romov kot domnevno duševno manj razvitih v šole za otroke s posebnimi potrebami je v zadnjem času s sklicevanjem na posredno diskriminacijo v več bližnjih evropskih državah ugotovilo Evropsko sodišče za človekove pravice²⁷.

- **Šolski učni proces in šolski prostori – dostopnost in možne razumne prilagoditve**

Pravzaprav je treba ves čas predvidevati, kako bi lahko ravnali, da ne bi prizadeli učencev s posebnimi potrebami ali invalidnostjo. Pa čeprav morda takih učencev ta trenutek nimate vpisanih. Vaša naloga je predvideti in načrtovati ukrepe in razumne prilagoditve, še preden pridejo do vas starši učenca z invalidnostjo in vas za to prosijo. Seveda ne morete predvideti potrebnih prilagoditev za čisto vsakega učenca posebej in v prav vseh situacijah. Morate pa narediti vse razumne in potrebne ter primerne korake, da bi se odstranilo ali obšlo različne ovire, ki bi lahko omejevale učence z najrazličnejšimi invalidnostmi (Equality and Human Rights Commission, 2011: 25, v nadaljevanju EHRC). To ste dolžni storiti, razen v primeru, če bi povzročile zares nesorazmerno velika bremena. Odklonitev razumne prilagoditve pomeni diskriminacijo! Vprašati se velja, kaj bi bilo potrebno, da bi lahko v šoli učinkovito sprejeli učenca, ki je slep, gluha, uporablja invalidski voziček. Ne gre le za prostorske ovire (npr. klančine, sanitarije) ali za senzorno oviranost (npr. indukcijska zanka). Pogosto bi se bilo koristno o tem pravočasno posvetovati s predstavniki invalidskih organizacij.

Spodaj lahko naštejemo nekaj razumnih prilagoditev²⁸:

Učitelj naj vedno govori razredu tako, da je obrnjen proti učencem, da lahko tudi gluhi učenec bere z ustnic. Tak učenec naj seveda sedi v prvi vrsti. To je primer enostavne razumne prilagoditve.

Osnovna šola organizira sistem »prijateljev na igrišču«, ki ustvarja prijazno okolje, ki je v pomoč učencem z invalidnostmi med šolskimi odmori.

Nekatere invalidnosti niso očitne. To velja npr. za vprašanje disleksije, tudi mentalne oviranosti so lahko zelo različne in nekatere so manj opazne. Nekaterim učencem je lahko v veliko pomoč t. i. lahko branje, dajanje dodatnih ustnih pojasnil, omogočanje uporabe dodatnih virov za učenje (npr. učencu, ki težko bere, se da zapiske v povečanem tisku).

Prav tako noseči dijakinji oziroma sodelavki ni treba iskati primerjave (dijak oziroma sodelavec pač ne more biti noseč), ko sumi ali trdi, da je bila zaradi svoje nosečnosti slabše obravnavana. Po drugi strani je jasno, da če so nekateri deležni posebne, ugodnejše obravnave, drugi niso diskriminirani. Dijak tako sploh ne more biti diskriminiran, če se noseči dijakinji omogoči posebno obravnavo zaradi njene nosečnosti ali rojstva (npr. odloži preizkus znanja). Prav tako ni diskriminacije v primerih, ko učenca z invalidnostjo obravnavamo prilagojeno. (EHRC, 2011:28)

- **Nudnje izobrazbe:**

- a. Kurikulum in način njegovega podajanja, vključujoč jezik**

Primer najslabše prakse je izogibanje razpravi o obstoječi raznolikosti v družbi, npr. o različnih verskih, narodnih, etničnih ter drugih identitetah. Šola ne more in ne sme prepovedati razprave o tem med učenci ali izražanja teh identitet. Nasprotno. Sama je dolžna prevzeti odgovornost za vključujočo razpravo o tem. Še slabše je, če pred tem, da bi o tem odkrito govorili, bežijo sami učitelji, ali pa če so ti povsem pristranski in polni predsodkov. »Ko nekdo z avtoriteto učitelja opiše svet tako, kot da te v njem ni, je to zate trenutek globoke vznemirjenosti in psihične stiske: kot bi se pogledal v ogledalo, tam pa ne bi videl ničesar« (AntiRacism Resource Kit, 2009: 5).

Med državljansko vzgojo učiteljica opiše homoseksualnost kot nenaravno in sprijeno. Pove, da o tem ne bo govorila ter da bo učila zgolj o »normalnih« odnosih v družbi. To homoseksualnega učenca izjemno razžali in prizadene. Odriva ga v sramotno tišino. Direktna diskriminacija, lahko pa tudi nadlegovanje na podlagi spolne usmerjenosti. (EHRC, 2011: 31)

Raziskave na primer kažejo, da je vključevanje in pozitivno predstavljanje LGBT oseb – kot učencev in kot staršev – ter njihovih družin v šolskih učnih načrtih zelo potrebno: to bi bil pomemben korak, da bi učenci bolj sprejemali alternativne družinske oblike, mlade LGBT osebe in otroci LGBT oseb pa bi v učnem načrtu, ko bi videli, da izraža tudi njihovo življenjsko izkustvo, našli več potrditve (McLean, O'Connor 2003, v Tacacs 2009, 60).

Tudi učbeniki in celo kurikulumi lahko vsebujejo nesprejemljive stereotipe, podžigajo razplamtevanje predsodkov in zagovarjajo zapostavljanje. Iz prakse zagovornice načela enakosti je znano mnenje (2010), da je Zavod Republike Slovenije za šolstvo ravnal diskriminatorno na podlagi spolne usmerjenosti, s tem, da je v okviru osnutka kurikuluma za osnovne šole v poglavju »Različne oblike spolnega vedenja« homoseksualnost navedel med deviantnimi oblikami spolnega vedenja in celo nekaterimi kaznivimi dejanji, kot npr.: posilstvo, incest, pedofilija, pornografija, nekrofilija ipd. Zato je odgovornost učitelja, da spornih vsebin nekritično ne podaja naprej.

Javna šola mora biti svetovnonazorsko nevtralna, zato ne more favorizirati katerihkoli verskih ali neverških prepričanj, ampak mora zagotoviti nevtralnost podajanja učnih vsebin in celo preprečiti konfesionalno dejavnost v šoli v okviru javnega pouka. To seveda ne pomeni, da otroci ali učitelji npr. v času odmora ne smejo moliti ipd. Drugače velja za povsem zasebne šole in vrtce (brez koncesije), tam je tudi versko (ali tudi kako drugo prepričanje) lahko temeljni vzgib za obstoj take institucije, ki potem seveda vzgaja otroke v duhu teh prepričanj. Povedano seveda toliko bolj velja za verske šole, v katerih se opravlja tudi in predvsem konfesionalna dejavnost.

Pomemben je lahko tudi način komunikacije z osebami, da se izognemo njihovemu morebitnemu dodatnemu izpostavljanju. Primer **vključujočega jezika** je npr. izogibanje neprimernim poimenovanjem oseb z invalidnostmi. Potruditi se je treba, da pri sklicevanju na osebo z invalidnostmi najprej omenimo osebo (ime) in šele nato njegovo invalidnost, torej ko govorimo o otroku z diagnozo avtizem, ne rečemo »avtističen otrok«, pač pa »otrok z avtizmom«. Ali pa podobno, da govorimo o osebi, ki uporablja invalidski voziček, o »osebi s paraplegijo«, ne pa o »paraplegiku« ipd. Prav tako lahko vključujoč jezik prenesemo na druge vidike življenja v skupnosti, ko na primer govorimo o pripadnikih etničnih manjšin, ne govorimo o »tretji generaciji priseljencev«, pač pa generaciji Slovencev z npr. srbskimi koreninami ipd. (glej Without prejudice, Inclusive language guidelines 2011, 5–8).

b. Akademske možnosti

Učitelji se morajo truditi, da vsak učenec po svojih željah in zmožnostih razvije vse spretnosti in znanja, brez neupravičenega razlikovanja. Včasih je na mestu, da se učencem prilagodi učna gradiva (npr. omogoči se slepi osebi, da učno gradivo bere prek elektronskih čitalnikov).

Pri tehničnem pouku učitelj bolje obravnava (npr. spodbuja, ocenjuje) učence od učenk, češ da ta del znanosti tako ali tako punc ne zanima. To bi bila neposredna diskriminacija na podlagi spola.

Enako bi šlo za diskriminacijo zaradi gmotnega položaja, če bi bolj spodbujal in se posvečal otrokom iz premožnejših družin in zapostavljal tiste, ki so iz manj premožnih.

c. Šolski izleti in obšolske dejavnosti, šola v naravi

Zaradi prepovedi posredne diskriminacije je treba biti previden pri obšolskih dejavnostih, saj lahko šola postane soodgovorna za kršitev prepovedi diskriminacije, čeprav je pravi krivec nek drug ponudnik storitve.

c. Nadlegovanje zaradi posameznikovih okoliščin

Učenka, ki uporablja invalidski voziček, se ne more udeležiti gledališke predstave, kamor pelje šola vse učence, saj gledališče zanjo ni dostopno. Mama in učenka sicer povesta, da isto gledališko predstavo igrajo tudi v sosednjem mestu v gledališču, ki pa je dostopno. Vendar šola ne razišče te druge možnosti. To bi lahko pomenilo posredno diskriminacijo zaradi invalidnosti. (EHRC, 2011:23)

Šola z večjim številom učencev judovske ali pa na primer adventistične veroizpovedi organizira pouk dramske igre ob sobotah dopoldne. Tega lahko obiskujejo le ostali učenci, saj je sabbath oziroma sobota dan, ki ga judi in adventisti strogo posvečajo Bogu in jim je prepovedano delo in učenje. Šola mora prilagoditi urnik tako, da lahko ta predmet obiskujejo tudi ti učenci.

V primerjavi z medvrstniškim nasiljem (bullying, trpinčenje) nadlegovanje ni nevtrarno, saj se otrokom vedno dogaja zaradi neke osebne okoliščine, ne le zato, ker jih imajo vrstniki na piki. Tudi učitelji lahko nadlegujejo učence in obratno. Tudi učitelji se lahko medsebojno nadlegujejo.

Primer (rasa in etnično poreklo): romski učenci so v neki osnovni šoli izpostavljeni vsakodnevnemu zmerjanju vrstnikov z besedami cigan, tat, revež, črnih, smrdih, pisanjem žaljivih grafitov ipd. Kljub pritožbam njihovih staršev v šoli ne ukrepajo, češ da proti mladoletnim učencem ne morejo uporabiti disciplinskih ukrepov.

Nepripravljenost šolskih učiteljev ali administratorjev, da bi ukrepali proti očitni pristranskosti, naperjeni proti spolnim, etničnim, verskim manjšinam, »lahko razloži veliko dejavnikov: svoje gotovo opravijo predsodki, stereotipiziranje, nevednost in golo nelagodje ob temi homoseksualnosti« in transspolnosti, Romov, muslimanov, »nič manj pa ni pomembno dejstvo, da so mnogi šolski uslužbenci zaradi lastnih moralnih in verskih prepričanj glede teh vprašanj pristno zmedeni in razvojeni« (glej Roffman 2000; Ryan, Rivers 2003 v Tacacs 2009).

Nadlegovanje ima lahko uničujoče posledice. Kanadska raziskava med istospolno usmerjenimi mladimi na primer ugotavlja, da je zanje kar 14-krat večja verjetnost, da bodo poskusili narediti samomor, v primerjavi s heteroseksualnimi vrstniki (Robinson 2001, v Maljevac, Magić, 2009: 93).

d. Šolska uniforma, simboli, obleka, lasje

Simboli izražajo osebno identiteto ljudi in so zato zanje zelo pomembni. Otroci morajo imeti možnost za to izražanje v enaki meri, zato je popolna prepoved izražanja identitete (npr. verske) nesprejemljiva (npr. križci, obešeni okoli vratu, so identičen izraz kot ruta, ki jo nosi muslimanska učenka, ali daljši lasje otroka judovske vere ali Sikha, posebna pokrivala). Laičnost javnega šolskega prostora se ne sme zamenjevati oziroma dosepati z omejitvami pravice do izražanja identitete otrok. Slednje je, če sploh, lahko relevantno kvečjemu za učitelje (v zvezi z morebitnimi omejitvami je treba upoštevati previdnost in načelo v dvomu v korist pravicam). Navedeni primeri izražanja identitete ne morejo biti istovetni z vprašanji ličenja ali modnimi muhami (npr. preveč izzivalno oblačenje, kape kar tako). Pri vprašanih izražanja posebne identitete ali glede zahtev po oblačenju uniform ali ob drugih posebnih priložnostih (npr. šemljenje v času pusta) je vedno na mestu previdnost in razmislek o možnostih za primerne prilagoditve (npr. da se otroci adventistične vere niso prisiljeni našemiti ...).

e. Delovne izkušnje – prakse

Ta vprašanja se lahko nanašajo na učence, npr. na vajeništvo, na pridobivanje delovnih izkušenj npr. pripravnikov, na mentorstvo ipd. Tudi učitelji pripravniki morajo biti obravnavani enako in morajo po drugi strani v delovnem procesu izražati polno odgovornost glede izogibanja diskriminaciji, enako kot učitelji.

f. Ocenjevanje in izpiti

Nepravično in pristransko ocenjevanje vsi učenci zlahka takoj opazijo. Zato lahko tako ravnanje učiteljev uničujoče vpliva na samopodobo in motivacijo otrok, ki so neupravičeno zapostavljeni. To lahko privede vse do prekinitve ali celo opustitve šolanja. Hkrati tako ravnanje dobesedno spodbuja, naj diskriminacijo izvajajo tudi drugi (izredno slab zgled).

V nekaterih primerih je treba prilagoditi procese ocenjevanja. Na mestu je lahko npr. daljša možnost priprave osebam, ki so slepe, slabovidne, gluhe ali naglušne (branje zanje opravi kdo drug, prevajanje v znakovni jezik: to terja dodaten čas). Podaljša se lahko čas za opravljanje pisnega testa osebi, ki težko piše, ali se ji omogoči ustni preizkus znanja. Glede vsebine ocenjevanja »popuščanje« oziroma zniževanje kriterijev ne pride v poštev in je lahko neposredno diskriminatorno (npr. manjše zahteve do romskih otrok brez izjeme vodijo v nižjo raven njihove izobrazbe). Izjeme lahko veljajo le za vprašanje znanja jezika (npr. vprašanje jezikovnih napak kot kriterij) ali zgodovine, saj lahko to neupravičeno prizadene tujce in otroke, katerih materni jezik ni slovenščina, sploh v nižjih razredih.

g. Vedenje in disciplina

Povsem nesprejemljivo pri vzdrževanju discipline je strožje obravnavanje otrok z nekimi lastnostmi (npr. gmotno šibkejših iz socialno manj urejenih družin) in obratno – popuščanje drugim (npr. boljšim učencem, učencem uglednih staršev...). Vendar velja biti previden.

Učenec z Aspergerjevim sindromom lahko občasno zaradi svojega posebnega zdravstvenega stanja moti pouk, saj je nemiren. Šola in učitelji ga zaradi tega ne kaznujejo, temveč uporabljajo dogovorjene smernice o ravnanju z učenci z vedenjskimi težavami. Učenec brez invalidnosti, ki prav tako moti pouk, je za svoje vedenje lahko kaznovan. Taka razlika v obravnavi teh dveh učencev ne bi predstavljala direktne diskriminacije drugega učenca brez oviranosti. (EHRC, 2011:18-19)

Prav tako ne sme biti nobenega podcenjevanja resnih kršitev. Vse naklepne oblike kršitev morajo imeti primerno in odvrčalno sankcijo. Spodbujanje nestrpnosti in sovraštva z nasiljem v šolah je tako prav gotovo treba **vedno** šteti za izredno resne pojave, ki se jih lahko kaznuje tudi z izključitvijo in drugimi resnimi ukrepi.

- **Hrana**

Določena vrsta hrane lahko predstavlja diskriminatorno oviro. Tudi siljenje otrok k hranjenju (npr. starejših učencev v času posta) je lahko sporno (posredna diskriminacija).

Učenka pove šolski psihologinji, da ima sladkorno bolezen in da ima s seboj piškote, ki jih poje, ko ji krvni sladkor pade. Učiteljica pri pouku matematike te informacije o njenem zdravstvenem stanju nima in ji ne pusti prinesti hrane v učilnico. Učenka doživi hipoglikemični napad. V tem primeru šola ne bi mogla trditi, da ni vedela za učenkino zdravstveno stanje. (EHRC, 2011:24) Isto bi lahko veljalo za druge posebne prehranske zahteve, ki se jih ne bi upoštevalo, npr. take, ki so posledica zdravstvenih zahtev v primerih celiakije, alergij ...

Šola z večjim številom učencev islamske veroizpovedi v svoji kuhinji ne streže hrane, prilagojene njihovi veri (npr. brez svinjine), kar povzroči, da ti učenci ne morejo jesti šolskih kosil. Lahko gre za posredno diskriminacijo na podlagi veroizpovedi in šola ne bi mogla opravičiti svojega ravnanja.

Primeri vegetarijanstva so lahko izraz verskih prepričanj (npr. budizem), lahko pa sodijo med primere »drugih prepričanj«.

- **Izpisi iz šole (kazenski), sankcije**

Kot del obravnave o raziskovanju in odločanju o kaznih zaradi disciplinskih prestopkov šola organizira sestanke med starši in učitelji, na katerih se pomenijo o incidentu ali spornem vedenju ter se skupaj z ravnateljem odločajo o nadaljnjem ravnanju šole. Kadar starši dobro sodelujejo z ravnateljem in so kooperativni ter se trudijo spremeniti sinovo/hčerino vedenje, je praviloma manj možnosti, da bo ta učenec izključen.

Takšna povsem primerna obravnava lahko posredno diskriminira npr. romske učence, katerih starši so morda manj pripravljeni sodelovati s šolskimi oblastmi kot ostali starši, saj morajo premagati številne ovire, vključno s pomanjkanjem zaupanja v šolsko osebje in splošno nezaupanje, ki izvira iz spoznanja, da niso ravno cenjeni v šolski ter lokalni skupnosti. Nekateri tudi jezika ne znajo dovolj dobro.

Šola lahko znova pregleda svojo prakso in potek takih obravnav ter vpelje dodatne mehanizme v pomoč romskim staršem, npr. ponudi roko, vključi romske pomočnike, kjer šolski delavec navezuje stike z romskimi starši skozi vse leto, večja zaupanje ter jih spodbuja pri njihovi aktivnejši pomoči svojim otrokom pri izobrazbi in njihovem vključevanju v šolsko skupnost. (EHRC, 2011:63) To je primer dobre prakse, v Sloveniji je taka aktivna podpora tako staršem kot učencem celo institucionalizirana.

- **Reševanje sporov, pritožbe**

Šola ima ne le kot javna ustanova, ampak tudi kot vzgojno izobraževalna ustanova posebne odgovornosti, saj predstavlja avtonomen prostor in hkrati avtoriteto, ki prenaša vrednote. V šoli mora biti vsem zelo očitno dano vedeti, kaj je prav in kaj narobe, še posebej tedaj, ko gre za nezakonita ravnanja, kakršno je diskriminacija.

Pritožbe zaradi diskriminacije je treba vzeti zelo resno in jih skrbno in brez odlašanja preučiti. Vsako izogibanje tem odgovornostim je nesprejemljivo in je lahko napačno razumljeno kot legitimiranje diskriminacije. Še bolj nesprejemljivo je ustvarjati pritisk na vlagatelja pritožbe, češ naj jo umakne, ali dopuščati, da bi se domnevni krivec znašal nad prijaviteljem (povračilni ukrepi). Resno je treba preučiti tudi anonimne pritožbe, žrtve pa je treba čim manj izpostavljati in – če je to mogoče – ohraniti zaupnost. V primeru dvoma o tem je treba na obziren način preveriti, ali se žrtev diskriminacije strinja z ukrepanjem, in – če ni mogoče drugače – z razkrivanjem njene identitete kršitelju.

Treba je sprejeti jasno odločitev o (ne)utemeljenosti pritožbe. Če se ugotovi kršitev, je treba priznati napake. To pomeni minimalno moralno zadoščenje žrtvi. Pomembno je, da se pokaže tudi obžalovanje, glede na kontekst je pogosto zelo primerno neposredno ustno ali celo pisno opravičilo šole oziroma vrtca prizadetemu in staršem. Tak način največkrat pomeni primerno in pravično (zadostno) obliko zadoščenja, ki ima hkrati tudi primeren odvračalni učinek v bodoče. Napake je seveda treba tudi odpraviti in jih hkrati preprečiti v bodoče: vsaka napaka je šola za prihodnjic, treba jo je vzeti predvsem kot priložnost za izboljšanje kvalitete poslovanja. Odpraviti je treba tudi posledice, ukrepanje pa mora biti vselej usmerjeno na kršitelja, nikakor ne na žrtev. Ob hudi kršitvi s strani učitelja je takoj na mestu suspenz, ne pa morebitno premeščanje otroka v drug razred, kaj šele prepisovanje učenca v drugo šolo ipd.

Učenka se pritoži čez šolo in zatrjuje, da je doživela diskriminacijo zaradi svojega verskega prepričanja. Njen mlajši brat, ki prav tako obiskuje to šolo, je varovan pred kakršnim koli slabšim obravnavanjem s strani šole, ki bi jo lahko povzročila ta pritožba. Tudi če se kasneje izkaže, da je bila na primer učenkina pritožba neupravičena ali izmišljena.

Ne le učenka, tudi njen brat bi bil lahko žrtev povračilnih ukrepov, tako s strani učiteljev kot otrok. Otrok, ki se ga obravnava slabše, nima nujno enake osebne okoliščine kot brat, sestra ali starši (otroci postanejo glede verskih zadev samostojni z dopolnjenim 15 letom!). Dejstvo, da pritožba na koncu ni upravičena, še ne pomeni, da je bila vložena v slabi veri (EHRC, 2011: 34).

- **Raznolikosti učiteljskega zbora in zaposlovanje v šoli**

»Tudi sama sem učiteljica in lahko rečem le, da zato, ker se nisem razkrila, živim laže. Če bi se razkrila, bi proti meni gotovo diskriminirali in bi verjetno izgubila službo. Poznam dve ženski, ki sta zaradi svoje spolne usmerjenosti ostali brez službe; ena je bila vodja vrtca, druga pa je delala v šoli. Za zdaj torej o tem raje ne govorim.« Slovenska udeleženka raziskave, ki so jo izvedli po vsej Evropi (v Tacas 2009, 60), priča o tem, kako težko je v Sloveniji odkrito priznati svojo istospolno usmerjenost zaposlenim v vzgoji in izobraževanju. Večina strokovnjakov za izobraževanje, specializiranih za zadeve, povezane z LGBT, se strinja, da prakse za varno šolo terjajo uvedbo in izvajanje politik proti nadlegovanju, s katerimi se bo moč upreti ustrahovanju, spodbudo, naj se učitelji razkrivajo in prevzamejo vlogo vzornikov, ter bolj vključujoče predstavitve življenjskih slogov LGBT v učnih načrtih (Takacs 2009, 65).

Ob politikah preprečevanja diskriminacije bi morale šole in vrtci po možnosti stremeti k čim pestrejši zasedbi učiteljskega zbora v smislu odražanja družbene raznolikosti in zaposlovati pripadnike tako verskih, etničnih manjšin, osebe z invalidnostmi, ipd. Tak način sporoča, da je raznolikost normalna in cenjena, otrokom pa lahko ponudi neprecenljive kulturne izkušnje in jih bogati.

- **Predstavljanje šole navzven (spletna stran, revije, letaki)**

Po vsem naštetem je seveda pomembna tudi zunanja podoba, lahko rečemo tudi celostna podoba šole ali druge vzgojne ustanove. Tako spletna stran kot različni letaki in šolske revije lahko izražajo tako identiteto vseh učiteljev in učencev kot tudi vrednote, za katere se zavzema šola. Zato je ključno, da se skozi njeno zunanjo podobo zrcali iskreno sprejemanje raznolikosti in vključevanja.

Nekaj izražanja hudih in celo najbolj skrajnih, kaznivih oblik nestrpnosti, ki jih je bilo zaslediti v srednješolskem oziroma gimnazijskem prostoru, stroki, ali pa so bili le »plod« domišljije posameznikov v šolskih glasilih, so obsodile številne nevladne organizacije in tudi Varuh človekovih pravic RS (2008):

Homofobni izpad s priredbo pesmi Sester »Lahko ti podarim samo bolezen«, objavljen v šolskem glasilu Gimnazije Bežigrad, kasneje pa celo v reviji Maturantka (2002), so obsodile številne nevladne organizacije.¹

Rasna diskriminacija v sovražnem govoru v šolskem glasilu slovenske srednje šole, kjer je dijakinja ponudila ponižujoč opis t. i. čapcev oziroma »trenirkarjev«, kako naj bi prišli raztrgani v Slovenijo z vsemi čudnimi navadami in kako naj bi v nekaj letih prevladali nad večinskim prebivalstvom. Po intervenciji Varuha in šolske inšpekcije se je šola za prispevek opravičila in se na nacionalni televiziji udeležila oddaje o nestrpnosti. (Varuh 2008)

NAMESTO ZAKLJUČKA – PRIPOROČILA UČITELJEM²⁹

- Čitajte, učite se! Udeležite se delavnic za osveščanje, ki nudijo izkustveno učenje!
- Podajte roko različnim manjšinskim skupnostim, povabite starše ali druge predstavnike različnih manjšin, verskih skupnosti (z dovoljenjem ravnatelja) ipd., da predavajo razredu, povežite se s predstavniki manjšin, ki so vključeni v izobraževalni proces, obiskujte prireditve, glejte filme, predstave, povežite se in navežite stike in prijateljstva z različnimi vidnimi predstavniki manjšin. Ni zamenjave za osebni stik!
- Vključite različne ne-diskriminacijske vsebine v šolski kurikulum, v različne predmete, od glasbe in likovne umetnosti, zgodovine, sociologije, do književnosti ipd. Otroke ta vprašanja zanimajo!
- Učite svoje učence, naj cenijo raznolikost – predstavite jim različne vrednote, ki jih gojijo različne skupnosti, njihov prispevek k družbenim dosežkom ipd.
- Nasprotujte stereotipom, ki jih učenci pridobivajo iz popularne kulture – naučite učence, kako prepoznati stereotipe, kako razviti kritično mišljenje, kritično opazovati retoriko in poročanja medijev (senzacionalizem), nastope politikov, vladnih predstavnikov in t. i. »strokovnjakov« – to so osnove za odgovorno državljanstvo!
- Poročajte o težavah in incidentih pristojnim organom, naj se problemi ne pometajo pod preprogo!
- Preglejte učbenike, kurikulum in ostale vire s kritičnim očesom, da bi zaznali pristranskost ali zgrešene predstave o ljudeh z določenimi osebnimi okoliščinami.
- Ne izogibajte se perečim temam ali kontroverznim temam – učenci se morajo soočiti z različnimi pogledi, temami in vsebinami, da bi lahko bolje razumeli svet, v katerem živimo. Aktualni dogodki, tudi slabi, so lahko vselej dobrodošel povod za razpravo.
- Vključite manjšinske praznike, obrede, običaje – naj se slišijo manjšinski glasovi, raznolikost, pestrost, širjenje obzorij.

- Uspeh multikulturnega izobraževanja za vse, torej tako učitelje, starše, učence kot celotno skupnost, je, da se različne skupnosti od preproste »tolerance« in strpnosti, ki seveda sama po sebi še ne pomeni sprejemanja drugega, ampak zgolj sobivanje in toleriranje (življenja drug ob drugem ali celo drug mimo drugega), približajo iskrenemu spoštovanju, sožitju in medsebojni solidarnosti (življenju z drugimi). »Nas« in »njih« zamenja »mi«.

PRIMER VAJE, KI JO LAHKO UČITELJ/ICA IZVEDE V RAZREDU KOT UVOD V UČENJE O ČLOVEKOVIH PRAVICAH IN O OBVEZNOSTIH UČENCEV³⁰

Pravice in obveznosti pri pouku naj skušajo navesti učenci sami (si jih določiti). Bodimo potrpežljivi in jim dajmo priložnost da se poenotijo o tem, kaj se jim zdi pomembno. Šele če in ko jim zmanjka idej, jih lahko pri tem podpremo in jim predlagamo kakšno od njih ter jih vprašamo, če bi se lahko strinjali s tem. Med njimi so lahko zagotovo:

- *Imam pravico učiti se.*
- *Moja dolžnost je, da sebi in drugim pomagam pri učenju in da ne motim učenja drugih.*
- *Imam pravico, da slišim in da me slišijo.*
- *Moja dolžnost je, da komuniciram in poslušam druge in da ne prekinjam, ko drugi govorijo.*
- *Imam pravico, da se me obravnava spoštljivo.*
- *Moja dolžnost je, da sebe in druge spoštujem.*
- *Pravico imam, da sem varen pred vsakim fizičnim in verbalnim nasiljem.*
- *Moja dolžnost je, da skrbim za to, da se drugih fizično in verbalno ne prizadane.*
- *Imam pravico, da sem drugačen od drugih in da sem obravnavan pravično in enakopravno.*
- *Moja dolžnost je, da sprejemem dejstvo, da smo si v mnogih pogledih različni in da druge ljudi obravnavam pravično.*

Razpravljajte o razlogih za vključitev posamezne pravice/dolžnosti. Razpravljajte o različnosti, enakosti, vključevanju, izključevanju, družbi, družbenih skupinah, krivicah, čustvih, mnenjih. Če/ko pridejo na dan predsodki in stereotipi, jih naslovite in se o njih vedno pogovorite.

Obstaja še ogromno drugih kakovostnih praktičnih vodičev za vodenje oz. izvajanje delavnic o človekovih pravicah in diskriminaciji, npr. Compass (Svet Evrope)³¹, Prvi koraki (Amnesty International)³², idr.

LITERATURA

- Ellis, E., 2005. *EU Anti-Discrimination Law*. Oxford University Press, Oxford.
- EU Commission, 2007. *European Handbook on Equality Data*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=1427&langId=en> (24.8.2012)
- EU-MIDIS: *European Union Minorities and Discrimination Survey 2009*, European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), http://fra.europa.eu/fraWebsite/eu-midis/index_en.htm (24.8.2012)
- Eurobarometer, *Diskriminacija v EU, 2009*. League, 2005, *The Pyramid of Hate*.
http://www.adl.org/education/court/v/pyramid_of_hate.pdf (24.8.2012)
- Fredman, S. (ed.). 2001. *Discrimination and Human Rights: The Case of Racism (Collected Courses of the Academy of European Law)*, OUP Oxford.
- Joseph, S., Schultz, J., Castan, M. 2005. *The International Onvenant on Civil and Political Rights, Cases, Materials and Commentary*. Oxford University Press, USA.
- Maljevac, S., Magić, J., 2009. Pedri Raus!: homofobično nasilje v šolah. *Sodobna pedagogika, Homoseksualnost in šola*. 90-104.
- Nowak, M., 1993. *UN Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Comentary*. N.P. Engel Publishing.
- Kraševc, J. idr. 1996. *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov*. Svetopisemska družba Slovenije
- Tacacs, J. 2009. Mlade LGBT-osebe v šoli: žrtve heteronormativnega zatiranja. *Sodobna pedagogika, Homoseksualnost in šola*. 48-67.
- United nations - Report of the Special Rapporteur on the right to education, Kishore Singh, 2011. *The promotion of equality of opportunity in education*. <http://www.right-to-education.org/sites/r2e.gn.apc.org/files/A-HRC-17-29.pdf> (23.8.2012)
- Varuh človekovih pravic RS, 2008. *Letno poročilo*. Varuh človekovih pravic RS, Ljubljana
- World Bank, *World Development Report 2006: Equity and Development*, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2005/09/20/000112742_20050920110826/Rendered/PDF/322040World0Development0Report02006.pdf (12.8.2012)
- Zagovornik načela enakosti, 2010, *Letno poročilo*. Urad za enake možnosti, Ljubljana.
- Zagovornik načela enakosti, 2011, *Letno poročilo*. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ljubljana.
- Zaviršek, D., Sobočan, M.A. 2012. *Mavrične družine grejo v šolo. Perspektive otrok, staršev in učiteljic*. Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.

PRAVNI VIRI, POLITIČNI AKTI IN MEDNARODNA PRIPOROČILA

- Kazenski zakonik (KZ-1)*, Uradni list RS, št. 55/2008
- Zakon o delovnih razmerjih (ZDR)*, Uradni list RS, št. 42/2002, 103/2007
- Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI)*, Uradni list RS, št. 94/2010.
- Zakon o medijih* (uradno prečiščeno besedilo) (ZMed-UPB1), Uradni list RS, št. 110/2006
- Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji*, Uradni list RS št. 33/2007
- Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja* (uradno prečiščeno besedilo) (ZUNEO-UPB1), Uradni list RS, št. 93/2007
- Zakon o varstvu javnega reda in miru (ZJRM-1)*, Uradni list RS, št. 70/2006
- Zakona o verski svobodi (ZVS)*, Uradni list RS, št. 14/2007
- Konvencija o otrokovih pravicah (KOP)*. Ur. l. SFRJ; Mednarodne pogodbe št. 15/90, datum uveljavitve v RS: 1. 7. 1992.
- Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (CEDAW)*. Ur. l. SFRJ; Mednarodne pogodbe št. 11/81, datum uveljavitve v RS: 1. 7. 1992.
- Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije (ICERD)*, Ur. l. SFRJ; Mednarodne pogodbe št. 6/67, datum uveljavitve v RS: 1. 7. 1992.
- Mednarodna konvencija o pravicah invalidov (MKPI)*. *Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravicah invalidov in Izbirnega protokola h Konvenciji o pravicah invalidov (MKPI)*. Uradni list RS, št. 47/2008.
- Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (MPESKP)*, 1966. Uradni list RS, št. 35/92 - MP, št. 9/92
- Mednarodni pakt o političnih in državljskih pravicah (MPPDP)*, 1966. Uradni list RS, št. 35/92 - MP, št. 9/92
- Splošna deklaracija o človekovih pravicah*, 1948. <http://www.un.org/en/documents/udhr/> (22.8.2012)
- UNESCO konvencija proti diskriminaciji pri izobraževanju (1960/62)*. Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij UNESCO, Uradni list RS, št. 54/1992
- Zakon o ratifikaciji evropske socialne listine* (spremenjene) (MESL), Uradni list RS št. 24/99.
- Zakon o ratifikaciji Protokola št. 12 h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (MPKVCPB)* Uradni list RS št. 46/10
- Durbanska deklaracija 2001*, World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, http://www.un.org/durbanreview2009/pdf/DDPA_full_text.pdf (13.8.2012)
- ECRI General Policy Recommendation št.10: Combating racism and racial discrimination in and through school education*, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/GPR/EN/Recommendation_N10/Recommendation_10_en.asp (13.8.2012)
- Organizacija združenih narodov, 2000. *Milenijski razvojni cilji*. <http://www.milenijski-cilji.si/> (2.9.2012)
- Svetovna konferenca o človekovih pravicah*, 1993. A/CONF.157/24 (I. del), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G93/853/46/PDF/G9385346.pdf?OpenElement> (23.8.2012)
- United Nations Declaration on Human Rights Education and Training*, 2011. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N11/577/86/PDF/N1157786.pdf?OpenElement> (2.9.2012)
- United Nations, 2000. *General Recommendation No. 26 of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination*. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Geneva, Switzerland

Nacionalni program ukrepov za Rome Vlade RS za obdobje 2010-2015. 2009.

http://www.uvn.gov.si/fileadmin/uvn.gov.si/pageuploads/pdf_datoteke/Nacionalni_program_ukrepov_za_Rome_20.11..pdf. (13.8.2012)

Kurikulum za vrtce, 1999.

http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/vrtci/pdf/vrtci_kur.pdf
(23.8.2012)

Program osnovna šola, Učni načrt za predmet družba. 2011.

http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_druzba_OS.pdf (24.8.2012)

Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji, 2004,

http://www.mizks.gov.si/si/delovna_podrocja/urad_za_razvoj_in_mednarodno_sodelovanje/razvoj_izobrazevanja/projekti/enake_moznosti/ (15.8.2012)

Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (dopolnilo k strategiji 2004), 2011,

http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/projekti/Strategija_Romi_dopolnitev_2011.pdf (15.8.2012)

PRIROČNIKI

- Amnesty International, 2009. *Prvi koraki, Metodični priročnik za poučevanje človekovih pravic*
<http://arhiv.amnesty.si/files/Prvi%20koraki%20druga%20izdaja%20-%20int.pdf> (13.1.2013)
- AntiRacism Resource Kit*, Alberta Civil Liberties Research Centre and Calgary Committee on Race Relations and Cross Cultural Understanding. 2009. Calgary, Alberta, Canada.
http://www.aclrc.com/pdf/Anti_Racism_Resource_Kit.pdf (20.8.2012)
- Baltić, A. 2005. *Diskriminacija, ne hvala!* Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Compass* (Svet Evrope). <http://eycb.coe.int/compass/> (13.1.2013)
- Equality and Human Rights Commission, 2011. *What equality law means for you as an education provider: schools.*
http://www.equalityhumanrights.com/uploaded_files/EqualityAct/schools_nsg_3.doc
(20.8.2012)
- Varuh človekovih pravic RS, Bilten december 2006, *Kako zavarovati svoje pravice, brezplačni bilten, tematska številka o diskriminaciji*. št. 10, Ljubljana
- What teachers can do*. The American-Arab Anti-Discrimination Committee (ADC),
<http://www.adc.org/index.php?id=504> (20.8.2012)
- Without prejudice, Inclusive language guidelines* 2011, Departemet of education, Tasmania, Australia,
http://www.education.tas.gov.au/__data/assets/word_doc/0007/333718/Without-Prejudice-Inclusive-Language-Guidelines-2011.doc (19.8.2012)
- Wong. D., E. *Anti Racism Tool Kit*, 2002, First Nations Education Steering Committee, Vancouver, Canada. <http://www.fnesc.ca/Attachments/AntiRacism/PDF%27s/ARToolkitActivitySet.pdf>
(19.8.2012)

PRIMERI IN PRAKSA

Lokalno.si, 2008. *Brezova Reber novi Ambrus?*

http://www.lokalno.si/2008/01/08/42882/aktualno/brezova_reber_novi_ambrus/ (21.8.2012)

Ivelja, R. 2002. "Lahko ti podarim samo bolezen..." Dnevnik, dne 12.11.2002.

<http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/36119> (2.9.2012)

Evropsko sodišče Pravice, 2008. Sodba v zadevi *C-54/07 Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding v. Firma Feryn NV*. [http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=EN&Submit=Rechercher\\$docrequire=alldocs&numaff=C-](http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=EN&Submit=Rechercher$docrequire=alldocs&numaff=C-54/07&datefs=&datefe=&nomusuel=&domaine=&mots=&resmax=100)

[54/07&datefs=&datefe=&nomusuel=&domaine=&mots=&resmax=100](http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=EN&Submit=Rechercher$docrequire=alldocs&numaff=C-54/07&datefs=&datefe=&nomusuel=&domaine=&mots=&resmax=100) (2.9.2012)

European Court of Human Rights, 2007. *D.H. and Others v Czech Republic*,

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2176193-2313650>
(1.9.2012)

Mnenje Zagovornice načela enakosti, 2010, *0921-5/2010-UEM/4*. Urad za enake možnosti RS.

Načelno mnenje s priporočilom Zagovornika načela enakosti, 2012, *0921-27/2010-UEM/9*, Urad za enake možnosti RS,

http://www.zagovornik.net/uploads/media/priporocilo_LGBT_vzgoja_izobrazevanje.docx
(15.8.2012)

¹ Avtorja imata obsežne in dolgoletne izkušnje s področja varstva človekovih pravic, zlasti varstva pravic manjšin in preprečevanja diskriminacije. Zaposlena sta bila pri Varuhu človekovih pravic RS kot strokovnjaka za diskriminacijo ter promocijo in izobraževanje. Posebej pri izobraževanju in osveščanju o diskriminaciji sodelujeta s Svetom Evrope, Evropsko Komisijo in Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi, v Sloveniji pa sta izvedla že številne antidiskriminacijske delavnice za vrtce, šole, zavode za zaposlovanje, sodnike in tožilce, policiste, novinarje, študente ipd. Avtor je delal kot strokovni sodelavec na Evropskem sodišču za človekove pravice in je trenutno Zagovornik načela enakosti. Avtorica vodi Društvo za osveščanje in varstvo – center antidiskriminacije (OVCA) in je zaposlena kot strokovna sodelavka za človekove pravice pri Ekvilib Inštitutu.

² Diskriminacija je izvorno sicer nevtralen pojem, ki pomeni razlikovanje ali razločevanje. Vsako razlikovanje seveda ni nedopustno. Vendar je dobil pojem v pravnem in socialnem kontekstu izrazito negativen pomen: označuje razlikovanje, ki nima upravičenega razloga, temelji na osebnih okoliščinah (spol, barva kože, starost, etnično poreklo, ipd.) in je krivično.

³ Moške jezikovne oblike za posamezne izraze imajo enakovreden pomen v obeh spolih.

⁴ Več o tem glej Zagovornik načela enakosti, spletna stran www.zagovornik.net.

⁵ Tako 1. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah 1948.

⁶ Izvor tega pojmovanja je krščanski nauk o bogopodobnosti (*imago dei*). Človek je ustvarjen po božji podobi (I Mojz I, 26; 5, 1; 5,3).

⁷ Tako tudi alineja h) k preambuli k Mednarodni konvenciji o pravicah invalidov (MKPI). Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravicah invalidov in Izbirnega protokola h Konvenciji o pravicah invalidov (MKPI), Uradni list RS, št. 47/2008.

⁸ Smiselno na podoben način je vprašanje institucionalnega rasizma kot posebno hude sistemske diskriminacije opredelila t.i. The Stephen Lawrence Inquiry (Cm 4262-I, HMSO, London, 1999, para 6.34). Ta komisija angleškega parlamenta je bila ustanovljena po brezčutnem uboju nekega temnopoltega mladeniča s strani policistov in je skušala raziskati vzroke za dogodke. Povzeto po E.Ellis, EU Anti-Discrimination Law, Oxford University Press, 2005, str. 3.

⁹ Primerjaj s prvim odstavkom splošnega komentarja CERD št. 26 (2000) k ICERD.

¹⁰ European Handbook on Equality Data, EU Commission 2007, str. 7. Žal je takih raziskav o ekonomskih učinkih, sploh pa o koristih odpravljanja diskriminacije, izjemno malo.

¹¹ T.i. Durbanska deklaracija (2001) vsebuje program ukrepov za preprečevanje rasizma in ksenofobije in nalaga državam tako obveznost. Pregled uspešnosti pri izpolnjevanju teh zavez vsebuje dokument 'Durban review conference' (Ženeva, 2009) .

¹² Vsi pojmi so zaradi uporabniku prijaznega pristopa pojasnjeni opisno in niso identični tistim v veljavni zakonodaji. Natančne pravne definicije lahko najdete v zakonodaji, zlasti v Zakonu o uresničevanju načela enakega obravnavanja (2007).

¹³ Tako tudi ob razlagi direktiv Evropskega sveta Evropsko sodišče Pravice v zadevi C-54/07 Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding v. Firma Feryn NV.

¹⁴ Tako 2. člen Mednarodne konvencije o pravicah invalidov 2008 in tudi Zakon o izenačevanju možnosti invalidov 2010.

¹⁵ www.zagovornik.net

¹⁶ Glej tudi Baltić, 2005, Varuh, 2006 in druge.

¹⁷ Glej primer prakse zagovornika načela enakosti (2012), kjer je bila pod vprašajem celo vsebina delavnice za preprečevanje diskriminacije v šoli.

¹⁸ Z vidika prepovedi diskriminacije so zlasti relevantna določila 2., 3., 4., 20., 23., 24., 25. in še posebej 26. člena MPPDP ter 2., 3., 7., 10. člena MPESKP. Obveznosti preprečevati diskriminacijo se po obeh paktih v veliki meri prekrivajo.

¹⁹ Zanimivo je, da je bila takšna obveznost v MPPDP vključena prav na podlagi predloga Jugoslavije iz leta 1952. Več o tem glej v M. Nowak: UN Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Comentary, N.P. Engel (1993), str. 463.

²⁰ Zdi se, da takšna obveznost oziroma horizontalen učinek MPPDP velja zlasti za področje dela in zaposlovanja, preskrbe s stanovanji ter na področju ohranjanja tradicionalnih kultur. Primerjaj z Nowak: glej zgoraj ibidem, str. 475-479.

²¹ Tako na primer nadzorni mehanizem terja takšno kampanjo od oblasti kraljevine Švedske z namenom odprave obstoječega stigmatiziranja muslimanov in oseb arabskega porekla s stereotipi o terorizmu, ekstremistih in fanatizmu. V (2002) UN doc. CCPR/CO/74/SWE. Povzeto po S. Joseph, J. Schultz and M. Castan The International Onvenant on Civil and Political Rights, Cases, Materials and Commentary, Oxford University Press, second edition, str. 741.

²² Diskriminacija je prepovedana v razmerju do pravice do izobraževanja iz 3. člena prvega protokola k konvenciji, poleg tega pa 12. Protokol k EKČP varuje v razmerju do vseh, z notranjim pravom urejenih pravic.

²³ <http://www.milenijski-cilji.si/>

²⁴ Kurikulum za vrtce (1999) vsebuje npr. razdelano načelo enakih možnosti in upoštevanja različnosti med otroki ter multikulturalizem.

²⁵ Učni načrt za predmet družba (2011), npr. vsebuje naslednje posebne učne cilje: učenci spoznajo in razumejo pomen temeljnih človekovih in otrokovih pravic in odgovornosti; razumejo pomen sodelovanja med ljudmi; spoznajo načine in oblike sodelovanja, tekmovanja, nasprotovanj, konfliktov ter reševanja konfliktov, spoznajo družbene razlike med ljudmi; razumejo pomen sprejemanja in spoštovanja drugačnosti, razumejo in tehtajo okoliščine, ki vplivajo na družbeno vključenost in izključenost posameznih skupin prebivalstva. Gotovo je še kako relevanten tudi predmet državljanska in domovinska vzgoja ter etika.

²⁶ Tako npr. celo v programu za poklic avtoserviser najdemo poudarke, da je vsebina programa zagotoviti tudi vedenje o varnem in socialnem vedenju, med kompetencami, kakršne so »socialne veščine«, pa je mogoče zaslediti »timsko delo, komunikacija, mirno reševanje sporov, oblikovanje samopodobe, sprejemanje drugih in drugačnih, sodelovalno učenje«.

²⁷ Npr. glej primer D.H. and Others v Czech Republic, 2007.

²⁸ Primeri uporabnih predlogov za razumne prilagoditve v različnih situacijah v šoli, glej na spletni strani Svetovalnega centra za otroke, mladostnike in starše Maribor: <http://www.svet-center-mb.si/clanki-gradiva/82.html>

²⁹ Prirejeno po The American-Arab Anti-Discrimination Committee (ADC), glej tudi Mavrične družine grejo v šolo (2012) v zadnjem poglavju ponuja tudi priročnik za učitelje in učiteljice s številnimi učnimi materiali.

³⁰ Prirejeno po Wong (2002)

³¹ <http://eycb.coe.int/compass/> - v slovenščini dostopna le tiskana verzija

³² <http://arhiv.amnesty.si/files/Prvi%20koraki%20druga%20izdaja%20-%20int.pdf>